

Raporti i Vlerësimit Strategjik Mjedisor për Planin Zhvillimor Komunal Komuna e Mamushës

PROGRAMI I MBËSHTETJES SË PLANIFIKIMIT HAPËSINOR KOMUNAL NË KOSOVË

KOMUNA E
MAMUSHËS

Implementuar nga:
UN HABITAT
FOR A BETTER URBAN FUTURE

Financuar nga:
**SWEDISH DEVELOPMENT
COOPERATION**

Raporti i Vlerësimit Strategjik Mjedisor për Planin Zhvillimor Komunal Komuna e Mamushës

Dhjetor 2012

PROGRAMI I MBËSHTETJES SË PLANIFIKIMIT HAPËSINOR KOMUNAL NË KOSOVË

KOMUNA E
MAMUSHËS

Implementuar nga:
UN HABITAT
FOR A BETTER URBAN FUTURE

Financuar nga:
**SWEDISH DEVELOPMENT
COOPERATION**

Shënim

Ky raport i VSM-ë është përgatitur në mënyrë të pavarur nga konsulenti privat Kadri Tillemann sipas kërkesës së UN-Habitat-it sipas kushteve dhe afateve të kontratës relevante individuale. Pikëpamjet e shprehura në këtë raport nuk janë doemos pikëpamje të UN-Habitat-it apo Komunës së Mamushës. Konsulenti privat nuk e merr përgjegjësinë e vendimit apo masave të ndërmarra mbi bazë të sugjerimeve dhe përmbytjes së këtij raporti.

Informatat kontaktuese:

UN-Habitat Zyra në Prishtinë
Ndërtesa e Ministrive “Rilindja” Kati i 10të
1000 Prishtinë Kosovë
Tel + 381 38 20032611
E-mail: info@unhabitat-kosovo.org

Komuna e Mamushës
Ueb faqja e Komunës: <http://kk.rks-gov.net/mamushe/>
Tel: + 381 38029 283 260

Kadri Tillemann
Konsulent Privat
Tel + 372 50 15 440
E-mail: kadri.tillemann@vesterra.ee

TABELA E PËRMBAJTJES

Shënim.....	1
I. LISTA E SHKURTESAVE	4
II. PËRMBLEDHJE JO – TEKNIKE.....	5
III. HISTORIKU.....	7
3.1 METODOLOGJIA E VSM-së	7
3.2 PALËT KONSULTUESE	8
3.3 AFATI KOHOR	8
IV. PËRMBLEDHJE E ELEMENTEVE TË PZHK-së SË MAMUSHËS	9
V. LEGJISLACIONI NDËRKOMBËTAR, PLANET E TJERA, PROGRAMET, KONVENTAT DHE PROTOKOLLET	11
5.1 DIREKTIVA e BE-së PËR VSM-së.....	11
5.2 DIREKTIVAT TJERA TË BE-së.....	12
5.3 STRATEGJIA 2020 E BE-së	13
5.4 OBJEKTIVAT ZHVILLIMORE TË MIJËVJECARIT TË KB-së	13
5.5 PLANIFIKIMI HAPËSINOR DHE VSM NË KOSOVË	14
5.5.1 INFORMATA LIDHUR ME HISTORIKUN E KOSOVËS	14
5.5.2 HISTORIKU LEGJISLATIV KOMBËTAR	14
5.6 PLANET DHE PROGRAMET TJERA RELEVANTE.....	16
5.6.1 ANALIZA MJEDISORE E VENDIT TË KOSOVËS. VLERËSIMI I SHPENZIMEVE TË DEGRADIMIT MJEDISOR, SHQYRTIMI INSTITUCIONAL DHE SHQYRTIMI I SHPENZIMEVE PUBLIKE LIDHUR ME MJEDISIN	16
5.6.2 STRATEGJIA QEVERITARE PËR MENAXHIMIN E ,MBETURINAVE 2011 – 2020	16
5.6.3 STRATEGJIA QEVERITARE DHE PLANI I VEPRIMIT PËR BIODIVERSITETIN 2011 -2020	17
5.6.4 OPSIONET E QËNDRUESHME ENERGJETIKE PËR KOSOVËN. ANALIZË E MUNDËSISË SË SIGURIMIT TË BURIMEVE DHE KOSTOJA E TYRE	17
5.6.5 PLANI HAPËSINOR I KOSOVËS 2010-2020 +.....	18

VI. INFORMACIONET THEMELORE MBI MJEDISIN	19
6.1 POPULLSIA	20
6.2 BIODIVERZITETI, FLORA DHE FAUNA	21
6.3 PËRDORIMI I TOKËS	21
6.4 FATKEQËSITË NATYRORE	25
6.5 UJI	27
6.6 AJRI DHE KLIMA	27
6.7 TOKA.....	28
6.8 MANGËSITË E IDENTIFIKUARA TË TË DHËNAVE	28
VII. OBJEKTIVAT MJEDISORE, TREGUESIT DHE SYNIMET	32
VIII. VLERËSIMI I NDIKIMEVE MJEDISORE TE PZHK-së	34
8.1 VLERËSIMI I ALTERNATIVAVE MJEDISORE	35
8.2 MASAT LEHTËSUESE	37
IX. MONITORIMI	39
X. REFERENCAT	40
XI. ANEKSET	42

LISTA E HARTAVE

Harta IV.1 Skenari i preferuar për zhvillimin e komunës në të ardhmen	10
Harta 6.3.1Përdorimi i tokës në Mamushë	22
Harta 6.3.2 Struktura e parcelave në Mamushë.....	24
Harta 6.4.1 Rreziku nga erozioni i tokës.....	26

I. LISTA E SHKURTESAVE

KE	Komisioni Evropian
VNM	Vlerësimi i Ndikimit në Mjedis
BE	Bashkimi Evropian
GDP	Prodhimi Bruto Vendor
KEAP	Plani i Veprimit i Kosovës për Mjedisin
SKM	Strategjia Kosovare e Mjedisit
SKZhp	Strategjia Kosovare e Zhvillimit dhe Plani
LPH	Ligji mbi Planifikim Hapësinor
PZHK	Plani Zhvillimor Komunal
MMPH	Ministria e Mjedisit dhe Planifikimit Hapësinor e Kosovës
OBEZH	Organizata për Bashkëpunim Ekonomik dhe Zhvillim
PP-të	Planet dhe Programet
REC	Qendra Rajonale e Mjedisit për Evropën Qendrore dhe Lindore
VSM	Vlerësimi Strategjik Mjedisor
OSM	Objektivat Strategjike Mjedisore
NP	Ndërmarrjet e Publike
ATBNZh	Agjencioni Turk për Bashkëpunim Ndërkombëtar dhe Zhvillim
KB	Kombet e Bashkuara
KEEKB	Komisioni Ekonomik për Evropë i Kombeve të Bashkuara
UN-Habitat	Programi për Vendbanimet Njerëzore i Kombeve të Bashkuara
UNMIK	Misioni i Përkohshëm i Kombeve të Bashkuara në Kosovë

II. PËRMBLEDHJE JO – TEKNIKE

Raporti aktual i vlerësimit strategjik mjedisor është i përgatitur si një dokument vendimtar i procesit të VSM-së për Planin Zhvillimor të Komunës së Mamushës. Raporti është rezultati kryesor i VSM-së dhe nënvizon të gjeturat e procesit të vlerësimit. PZHK-ja është dokument ligjor i përgatitur në emër të autoriteteve komunale të Mamushës me mbështetje të ofruar nga UN-Habitat-i në Kosovë. Gjithashtu kërkohet me ligj që ndikimet perspektive mjedisore nga PZHK-të duhet të vlerësohen gjatë procesit të vlerësimit strategjik mjedisor.

Direktiva Evropiane mbi VSM-të (2001/42/EC) ishte miratuar në legjislacionin e Kosovës në Ligjin e Kosovës për Vlerësim Strategjik Mjedisor në vitin 2010. Sipas ligjit „qëllimi i VSM-së është që të siguroj që gjatë përgaditjeve dhe para miratimit të disa planeve dhe programeve që pasojat mjedisore janë identifikuar dhe vlerësuar”. Planet zhvillimore komunale janë në mesin e dokumenteve për të cilat kërkohet me ligj kryerja VSM-së. Prandaj procesi i shqyrtimit për të vlerësuar nëse plani është subjekt i VSM-së nuk është kryer në kuadër të vlerësimit aktual. Legjislacioni i VSM-së i Kosovës ndjek parimin e përgjithshëm se procesi i VSM-së duhet të kryhet paralelisht me procesin e përgatitjes së planit të vlerësuar dhe duhet të finalizohet para miratimit të planit në mënyrë që të përfshijë ndryshimet e nevojshme apo korrigjimet në plan. Prandaj procedura e vlerësimit ka filluar në fazën e hershme të përgatitjes së planit në janar të vitit 2012. Para vlerësimit, ishte bërë rishikimi i metodologjisë dhe literaturës. Faza e parë e vlerësimit ishte procesi i studimit së bashku me rezultatin e raportit të studimit. Studimi u pasua nga procesi i vlerësimit i të gjithë kapitujve të PZHK-së, procesi i VSM-së ka përfunduar me përgatitjen e draftit të raportit të VSM-së në nëntor të vitit 2012. Procedurat e konsultimit dhe publikimit të raportit të PZHK-së dhe VSM-së ishin planifikuar të mbaheshin në dhjetor të vitit 2012. Synimi i përgjithshëm i procesit të VSM-së ishte që të organizojë atë në mënyrë sa më të hapur që është e mundur dhe të përfshijë të gjitha palët e nevojshme. Përveç procesit të shqyrtimit publik që kërkohet me ligj, ka pasur edhe aktivitete përfshirëse në fazën e studimit të VSM-së. Në stadin e fundit të përgatitjes së raportit të studimit, diskutimi publik u mbajt në Mamushë për të prezantuar esencën dhe rezultatet e para të procesit të VSM-së, si dhe për të punuar së bashku në identifikimin e objektivave dhe indikatorëve të përshtatshme të VSM-së për Mamushën. Procesi përfshinte bashkëpunim të ngushtë me autoritetet lokale të Mamushës - ata ishin burime të rëndësishme të informatave që kanë të bëjnë me mjedisin. Përveç ngritjes së kapaciteteve u zhvilluan edhe trajnime dhe diskutimet me stafin komunal. Fakti që VSM-ja është çështje e re dhe mjaft komplekse e bën të vështirë për të tërhequr publikun e gjerë për t'u përfshirë në mënyrë aktive në këtë proces. Në mënyrë që të bëjmë çështjet mjedisore të kuptueshme dhe të nxisim pjesëmarrje të gjerë në procesin e VSM-së ekziston nevoja jetike për të zgjedhur komunikim të përshtatshëm dhe efektiv si dhe masa përfshirëse.

Raporti i studimit përfshin analizat paraprake të planeve dhe programeve tjera nga nivelet e ndryshme të qeverisë (ndërkombëtare, kombëtare, lokale, nën-lokale) dhe mbledhja e të dhënave bazike mjedisore. Sipas informatave të mbledhura ka pasur një numër më të theksuar të çështjeve sfiduese mjedisore të tilla si përdorimi i ekuilibruar i tokës bujqësore, problemet e qëndrueshme të bujqësisë dhe ndotjes. Brenda fazës së studimit të VSM-së janë zgjedhur tre alternativa mjedisore për tu analizuar më tej gjatë fazës së vlerësimit – skenari zero / skenari mos bëj asgjë, zbatimi i plotë i skenarit të integruar/preferuar të PZHK-së dhe skenari i kombinuar (skenari i integruar me elemente shtesë). Lista e objektivave mjedisore, objektivave dhe treguesve (OSM-së) është përgatitur edhe gjatë fazës së studimit në mënyrë që të parashikojnë ndikimet, dhe të përshkruaj dhe monitoroj ndryshimin e PZHK-së së Mamushës në mjedis.

Gjatë fazës së vlerësimit është vlerësuar se si zbatimi i planit zhvillimor komunal të Mamushës do të ndikoj në situatën mjedisore dhe se cilat aspekte duhet të konsiderohen deri sa plani të zbatohet në mënyrë që të minimizohet rreziku potencial mjedisor. Potenciali kryesor i zhvillimit të Mamushës është identifikuar të jetë përdorimi i vazhdueshëm i tokës bujqësore. Prandaj përdorimi i balancuar i tokës dhe bujqësia e qëndrueshme janë faktorët kyç për të ruajtur dhe për të përmirësuar cilësinë e mjedisit jetësor në Mamushë. Kjo mund të vlerësohet se PZHK-ja aktuale në mënyrë efektive trajton këtë aspekt dhe propozon ndarjen adekuate të burimeve të tokës në mes të zonave bujqësore, natyrore dhe zonave të banimit. Korniza hapësinore e planit synon ruajtjen e dheut të kualitetit të lartë për bujqësi. Në të njëjtën kohë mundohet të plotësojë kërkesat e popullatës në rritje nëpërmjet dendësimit dhe zgjerimit të moderuar. Në këtë mënyrë plani mbron modelet e balancuara të përdorimit të tokës, si dhe shmang dhe zbut efektet e mundshme negative mjedisore. Ndërsa çështja e përdorimit të tokës mund dhe duhet të trajtohet në nivel lokal, problemi tjetër kompleks dhe jetik mjedisor - ndotja – për këtë nevojitet vëmendja lokale dhe kombëtare. Mamusha kryesisht ballafaqohet nga burimet që nuk kanë vend të caktuar të ndotjes si nga bujqësia (plehrat, pesticidet) mbeturinat e

ngurta (kryesisht ato shtëpiake) dhe ato kërcënojnë të dy, kualitetin e dheut dhe burimet e ujit dhe kanë ndikim indirekt në humbjen e biodiversitetit dhe në përgjithësi degradimin e mjedisit. Plani parashikon disa masa për të adresuar këto probleme (promovimi i kompostimit, impiantet për trajtimin e ujërave të zeza, stacione tranzite për mbeturinat), por në mënyrë që të zgjidhim problemet në mënyrë efektive ekziston nevoja për mekanizmat e koordinimit kombëtar/ndërkombëtar dhe financim.

Konkludimi i përgjithshëm i VSM-së është ajo se plani zhvillimor është i drejtuar në përmirësimin e situatës aktuale, ekonomike si dhe mjedisore. Aktivitetet dhe komponentët e planit nuk përfshijnë çfarëdo ndikime madhore negative në mjedis. Në të kundërtën, është analizuar se nëse plani aktual nuk do të zbatohet është e mundshme që situata mjedisore do të vazhdoj të përkeqësohet. Matrica mjedisore reflekton atë se vetëm disa nga projektet zbatuese mund të kishin ndikim negativ të vogël apo të moderuar mjedisor. Këto kryesisht janë projekte ndërtimore për të përmirësuar infrastrukturën sociale dhe teknike të Mamushës dhe nëse masat e propozuara lehtësuese do të zbatoheshin, ato nuk paraqesin ndonjë kërcënim të konsiderueshëm për mjedisin.

III. HISTORIKU

3.1 METODOLOGJIA E VSM-së

“VSM-ja, si proces sistematik për vlerësimin e pasojave mjedisore të politikave të propozuara, planeve dhe iniciativave të programeve në mënyrë që të siguroj që ato të jenë plotësisht të përfshira dhe të adresuara në mënyrë të drejt në fazat e duhura të mëhershme të vendimmarrjes në të njëjtin nivel me konsideratat ekonomike dhe sociale” (Sadler & Verheem, 1996) është një mjet kompleks dhe duhet të përdoret me një përshtatje të duhur dhe me një metodologji të përshtatshme për planin apo programin e veçantë që VSM-ja e adreson. Gjatë viteve VSM-ja është zbatuar në Evropë dhe kudo tjetër dhe është përdorur për të vlerësuar ndikimet mjedisore të planeve dhe programeve të ndryshme në kushte të ndryshme mjedisore dhe qeveritare. Prandaj grupi i metodave dhe mjeteve të mundshme është i gjerë.

VSM-ja është një proces për të vlerësuar në stadin e duhur të mëhershëm të ndikimit mjedisor, dhe pasojat, e politikave, planeve apo iniciativave të programeve. Qëllimi i VSM-së është të siguroj që pasojat mjedisore të planeve apo programeve janë adresuar gjatë përgatitjes së tyre dhe para se ato të miratohen përfundimisht. Gjithashtu i jep publikut dhe palëve tjera të interesuara një mundësi që të komentojnë dhe të mbahen të informuar mbi vendimet dhe se si janë bërë ato. VSM-ja shpesh definohet duke përdorur definimin nga Theriueli si “ proces formal, sistematik dhe gjithëpërfshirës për vlerësimin e efekteve të politikave, planeve apo programeve apo alternativave të tyre të propozuara, duke përfshirë edhe raportin në të shkruar mbi të gjeturat e atij vlerësimi, dhe përdorimi i të gjeturave në vendim-marrjen llogaridhënëse publike” (Therivel et al 1992).

Direktiva Evropiane mbi VSM-në (2001/42/EC, më tej e përshkruar në kapitullin 3.1) ishte e marrë në legjislacionin e Kosovës nga Ligji Kosovar për Vlerësimin Strategjik Mjedisorë në vitin 2010. Sipas ligjit, “ qëllimi i ligjit mbi VSM-në është që të siguroj se pasojat mjedisore të disa planeve dhe programeve të caktuara janë identifikuar dhe vlerësuar gjatë përgatitjes së tyre dhe para miratimit të tyre. Disa plane dhe programe të përgatitura nga organet e njohura me ligj dhe të cilat duket se do të kenë një ndikim të domethënë në mjedis tani do të kërkojnë t’ju kryhet një VSM-ë, ku përgatitja e planeve dhe programeve të tilla ka filluar pas asaj date”.

Pasi që në rastin e PZHK-së së Mamushës nuk ka nevojë të përcaktohet nëse ky plan është subjekt i VSM-së, metodologjia aktuale nuk përfshin analizim të mëtejshëm lidhur me procedurat e ekzaminimit. Për këtë arsye stadi kryesor i procedurave aktuale të VSM-së është:

- studimi. Një proces i studimit është që të themeloh përmbajtjen e VSM-së, kriteret relevante për vlerësim (qëllimet mjedisore, treguesit e synimit si dhe alternativat mjedisore). Këto janë të vendosura në raportin e studimit. Krijimi i raportit të studimit si i tillë nuk kërkohet as nga Direktiva e as nga legjislacioni kombëtar në rastin e Kosovës. Në disa shtete anëtare është kërkesë ligjore që raportet e studimit të hartohen dhe të publikohen, mirëpo ka edhe prej tyre që nuk kanë nevojë për obligime të tilla. Megjithatë, në praktikë, duket sikur në shumë raste dokumenti i studimit është krijuar në baza vullnetare. Në rastin e VSM-ë së PZHK-së së Mamushës, një raport i ndarë i studimit (Aneksi 1) ishte përgatitur.

- grumbullimi i të dhënave themelore. Sipas OBEZ-it (2006) “VSM-ja duhet të jetë e bazuar në një kuptimin e mjedisit të prekur dhe sistemeve sociale. Kjo duhet të përfshijë më shumë se një inventar të thjeshtë, p.sh. rregjistrimi i florës, faunës, peizazhit dhe mjedisit urban. Vëmendje e veçantë duhet t’i kushtohet sistemeve të rëndësishme ekologjike dhe shërbimeve, elasticitetit dhe dobësisë së tyre, dhe rëndësisë për mirëqenien e njeriut. Masat mbrojtëse ekzistuese mjedisore dhe/apo qëllimet të caktuara në instrumentet legjislative ndërkombëtare, kombëtare apo rajonale duhet të rishikohen. Të dhënat themelore duhet të reflektojnë qëllimet dhe treguesit e identifikuar në “raportin e studimit”. Për planet hapësinore, të dhënat themelore mund të përfshijnë në mënyrë të dobishme stokun e aseteve natyrore përfshi edhe fushat e ndjeshme, vendbanimet kritike, dhe komponentët e vlefshme të ekosistemit”.

- identifikimi i alternativave, analiza e ndikimeve potenciale. Është karakteristike se legjislacioni kombëtar (përfshi atë të Kosovës) nuk ofron, një definicion të dallueshëm të “alternativave të arsyeshme”, por përcaktimet / zgjedhjet e “alternativave të arsyeshme” i është lënë vlerësimit dhe vendimit të sipas rasteve. Alternativa e zgjedhur duhet të jetë realiste. Pjesë e arsyeve për studimin e alternativave, është që të gjenden mënyra për reduktimin apo shmangien e efekteve të kundërta mjedisore të planit dhe programit të propozuar. Brenda procesit të parashikimit të ndikimeve potenciale të të dy ndikimeve, sasiore (zona e tokës bujqësore/vendbanimeve natyrore të humbura për qëllime të banimit) dhe cilësore (lëvizshmëria e rritur e qytetarëve) dhe ndikimi direkt dhe indirekt, primar, sekondar dhe me

lartë, afat- shkurtër-mesëm-gjatë: të përkohshëm dhe permanent (kalkulimet, masat etj) duhet të listohet. Në fazën e vlerësimit ato ndikime duhet të vihen në prioritet dhe të analizohet relevanca e tyre.

- rritja e mundësive, zbutja e ndikimeve negative. Është e rëndësishme të fokusohemi në realizimin e mundësive pozitive të aktiviteteve të planifikuara dhe në zvogëlimin e rreziqeve negative. Qëllimi është që të zhvillohen “fito-fito” situata ku fitimet e shumta dhe të përbashkëta mund të forcojnë bazën ekonomike, ofrojnë kushte të barabarta për të gjithë, dhe mbrojnë dhe përmirësojnë mjedisin. Aty ku është e pamundur shkëmbimet duhet të dokumentohen në mënyrë të qartë për të udhëzuar vendim-marrësit. Hierarkia e zbutjes duhet të ndiqet për efektet negative të identifikuar; së pari shmang; së dyti redukto; dhe së treti mënjano efektet negative- duke përdorur masat e duhura. Duhet të ushtrohet kujdes nëse analiza tregon një potencial për ndikime të mëdha, të pakthyeshme dhe negative në mjedis.

- raportimi. Raporti i VSM-së / Mjedisor është rezultati kyç i procesit të VSM-së i cili do të prezantoj informacion mbi efektet e draft planit ose programit. Në rast të raportimit, legjislacioni (të dy, Direktiva dhe legjislacioni kombëtar i Kosovës) jep kërkesat themelore për raportin mjedisor. Detyra e raportit është për të identifikuar, përshkruar, dhe vlerësuar efektet e mundshme mjedisore të planit ose programit dhe alternativat e veta të arsyeshme, të ofroj informacion rreth procedurave të konsultimeve dhe të sugjeroj masat e mëtejme për të monitoruar zbatimin e planit. Dispozitat e mëtejme në të cilat duhet të ofrohen informacionet duke marrë parasysh këto efekte në Anekset e akteve ligjore të përmendura më lart.

3.2 PALËT KONSULTUESE

Në mënyrë që të ruaj të arriturat e qëllimeve të veta dhe ndjek parimet e përfshirjes efektive draft raporti i VSM-së duhet të paraqitet dhe të diskutohet me të gjitha institucionet relevante, siç janë:

- Administrata Komunale e Mamushës;
- Publiku në përgjithësi dhe grupet relevante të interesit të Mamushës;
- Ministria e Mjedisit dhe Planifikimit Hapësinor e Kosovës
- Agjencioni Kosovar për Mbrojtjen e Mjedisit
- UN-Habitat Kosovë

3.3 AFATI KOHOR

Sipas legjislacionit kombëtar të Kosovës VSM-ja duhet të kryhet gjatë përgatitjes së planit apo programit dhe para miratimit të tij. Procesi i përgatitjes së PZHK-së së Mamushës ka filluar në vitin 2010 gjatë fazës së dytë të Programit Mbështetës të Planifikimit Hapësinor dhe VSM-ja filloi në fillim të vitit 2012, që përbëhet nga rishikimi i literaturës (Aneksi 2), metodologjia (Aneksi 3), komentet preliminare të kapitujve të parë të PZHK-së dhe raporti i studimit. Raporti i studimit është paraqitur dhe diskutuar me palët përkatëse të interesit gjatë punëtorisë publike në qershor të vitit 2012. Përveç kësaj ishin mbajtur tre sesione trajnuese interaktive me palët e interesuara (stafi komunal, UN-Habitat) për të shkëmbyer dhe ndarë njohurit dhe përvojën rreth proceseve të VSM-së. Procesi i përbërjes së PZHK-së dhe VSM-së shkoi paralelisht. Kapitujt e PZHK-së u rishikuan dhe vlerësuan për nga ana mjedisore shumë shpejt pasi ajo u hartua dhe për këtë arsye drafti i parë i PZHK-së (i finalizuar në tetor të vitit 2012) tashmë kishte të përfshirë disa sugjerime nga ekspertët e VSM-së. Drafti i raportit të VSM-së ishte finalizuar menjëherë pas draftit të parë të PZHK-së.

IV. PËRMBLEDHJE E ELEMENTEVE TË PZHK-së SË MAMUSHËS

Komuna e Mamushës si një njësi e pavarur administrative është themeluar kohëve të fundit (është bërë komunë pilote në vitin 2005, statusi i plotë u fitua në vitin 2008) dhe si rezultat nuk ka shumë dokumente planifikimi për komunën. Në vitin 2009 ishte hartuar Strategjia Zhvillimore Lokale për komunën e Mamushës, mirëpo nuk përfshinte asnjë komponent hapësinore. Për këtë arsye PZHK-ja aktuale wshw vlerësuar qw është dokumenti i parë i planifikimit hapësinor. Hartimi i dokumentit kwrkohet me ligj dhe PZHK-ja e Mamushës është përgatitur nga stafi Komunal i Mamushës nw bashkwpunim me UN-Habitat-in nw Kosovë.

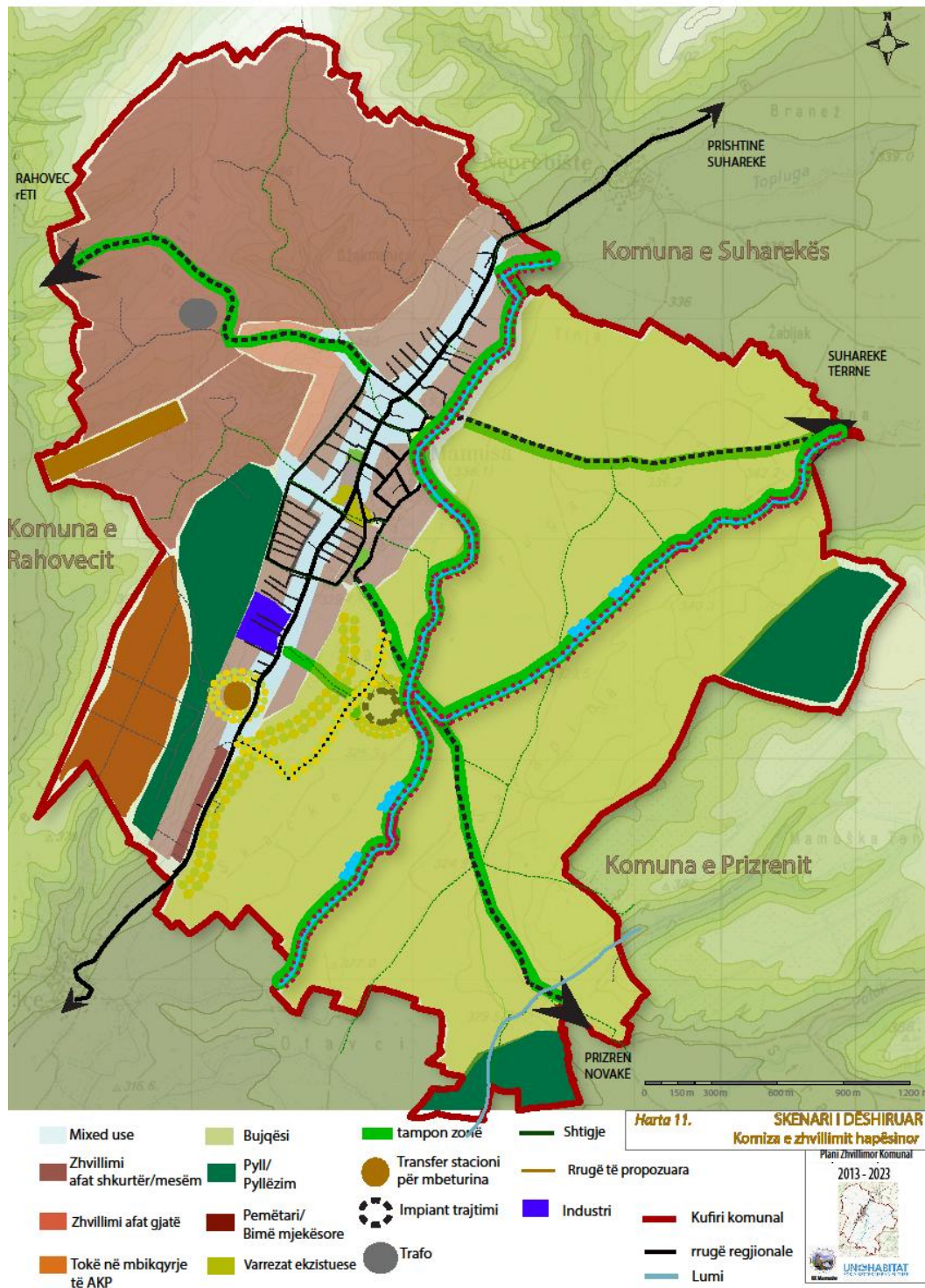
PZHK-ja e Mamushës është e strukturuar në 5 kapituj, kapitulli i parë - profili komunal në tërësi përshkruan situatën aktuale në vend, duke mbuluar një varietet të mirë të fushave dhe sektorëve të ndryshw – ekonomi, burime natyrore, arsim, kulturë etj, kapitulli i dytë ka karakter strategjik dhe përfshin një vizion, parimet e zhvillimit dhe synimet. Bazuar në të dy kapitujt e parë, korniza zhvillimore hapësinore - ofron reflektimet hapësinore dhe analizat relevante të alternativave të mundshme zhvillimore për Mamushën. Kapitulli i katërt ofron strategjitë dhe veprimet e nevojshme zbatuese në mënyrë që parimet e PZHK-së të mund të zbatohen në dokumentet e tjera të planifikimit, procedurat administrative dhe zhvillim lokal. Në fund kapitulli i pestë ofron dispozitat per zbatim tw planit.

Qëllimi i PZHK-së së Mamushës është që të identifikoj qëllimet afatgjata për zhvillim ekonomik, social dhe hapësinor për tërë territorin e komunës. PZHK-ja mbulon fusha të politikave të shumëfishta të tilla si; banimi, rrugët dhe transporti, infrastruktura, hapësirat dhe ndërtesat publike, trashëgimia kulturore, bujqësia dhe pylltaria, zhvillimi rural dhe bashkëpunimi ndër - komunal. PZHK-ja përmban vizionin e të ardhmes për zhvillim që përcakton projektet për qëllime publike më me prioritet.

Kapitulli strategjik përcakton një deklaratë të vizionit për komunën e Mamushës si në vijim: Komuna e Mamushës e zhvilluar bazuar në burimet bujqësore dhe me mundësin për të krijuar burime alternative, me shërbime publike cilësore, infrastrukturë adekuate dhe një mjedis jetësor të pastër dhe të sigurt. Vizioni së bashku me parimet e përgjithshme të zhvillimit janë të drejtuara në përmirësimin e mjedisit natyror dhe jetësor, promovimin e qeverisjes së mirë dhe bashkëpunimit, ekonomisë stabile dhe zhvillimin e qëndrueshëm. Qëllimet afatgjata zhvillimore janë të ndara në 5 fusha tematike: situata socio-ekonomike dhe demografia (1), zhvillimi ekonomik (2), infrastruktura dhe shërbimet publike (3), mjedisi, peizazhi, burimet natyrore/kulturore (4) dhe kapacitetet njerëzore dhe institucionale në fushën e planifikimit hapësinor (5). Brenda secilës fushë tematike janë paraqitur qëllimet dhe objektivat.

Korniza propozon dy skenarë të zhvillimit hapësinorë – Skenarin Linear dhe Skenarin e Koncentruar, që i përshkruan ato dhe i identifikon përparësitë dhe disavantazhet relevante për të dy skenarët. Gjithashtu është punuar një skenar i integruar ku komponentët e të dy skenarëve atij linear dhe të koncentruar janë të kombinuara, ky skenar është sugjeruar të jetë një strukturë e duhur për zhvillimet në të ardhmen në Mamushë. Karakteristika e përbashkëta tw të gjitha skenarëve të propozuar është përputhja me vizionin strategjik dhe qëllimet e PZHK-së ku toka bujqësore është mbrojtur nga banimet dhe industria dhe e rezervuar vetëm për përdorim bujqësor.

Harta IV.1 Skenari i preferuar për zhvillimin e komunës në të ardhmen

Burimi: Plani Zhvillimor Komunal i Mamushës 2014 – 2023 , 2012

Fazat e fundit të PZHK-së janë të reflektuara tek kapitulli i katërt dhe pestë, të cilat përfshijnë strategjitw dhe veprimet për zbatim dhe dispozitat pwr zbatim. Të gjitha këto dalin nga kapitulli strategjik dhe ndjekin strukturën e pesë fushave strategjike të lartë përmendura. Për secilën fushë janë propozuar një grup i projekteve/ programeve për zbatim sipas strategjisë dhe qëllimeve të fushave. Në mënyrë që të lehtësohet zbatimi ky kapitull ofron karakteristika të tilla si prioritetin, afatin kohor, financimin, institucionet përgjegjëse dhe treguesit e monitorimit për secilin nga projektet. Së fundi një gamë e gjerë e dispozitave për zbatim janë ofruar në kapitullin e fundit të PZHK-së.

Ekzistojnë udhërrëfyes për interpretimin e çështjeve të planit zhvillimor komunal gjatë hartimit të planeve rregulluese dhe planeve të tjera, kushtet e caktuara nga qeveria lokale në çështjet qw kanw tw bwjnw me zhvillimin dhe përdorimin e tokës së komunës dhe masat lehtësuese për të parandaluar degradimin mjedisor dhe social të renditura dhe të analizuar në mënyrë që të ofrojnë mbështetje të bazuar në dije për vendim-marrje në të ardhmen gjatë zbatimit të PZHK-së.

Komuna do të përdor PZHK-në për të negociuar me palët e ndryshme të interesit si ministritë dhe investitorët privat për zbatimin strategjik të projekteve komunale. PZHK-ja paraqet zonimin e përdorimit të tokës në të ardhmen brenda territorit të komunës për zhvillimin, ruajtjen e tokës, apo restriksionet veçanërisht në zonat rurale. PZHK-ja gjithashtu ofron udhëzimet themelore për infrastrukturë, madhësinë, lartësinë dhe dukjen e zhvillimeve të reja. Të gjitha aplikacionet për pëlqim (aplikacionet e planifikimit) duhet të referohen tek politikat e PZHK-së dhe të jenë në përputhje me natyrën e planit. Në praktik, ka burime të vlefshme natyrore si lumenj, pyje, terrene kodrinore dhe male të cilat duhet të ruhen në mënyrë adekuate nëpërmjet restriksioneve të zonave të ndërtimit. Toka pjellore dhe pyjet janë gjithashtu burime kyçe për komunën, duhet të ruhet për përfitime të ekonomisë rurale lokale si dhe për vlera të peizazhit.

Një nga pikat e forta dhe vlerat e PZHK-së së vlerësuar është natyra e saj zbatuese, që ofron bazat analitike dhe të justifikuara për zhvillimin e mëtejshëm të Mamushës deri në vitin 2020 për të gjitha palët relevante të interesuara - administratën lokale, komunitetin, sipërmarrësit dhe investitorët potencial dhe partnerët. Përfshin kornizën hapësinore si një input efektiv për dokumentet për planifikim të nivelit më të ulët dhe ruajtjen e vlerave natyrore dhe bujqësore, dhe sugjerimeve zbatuese për planifikim, programim dhe buxhetim të mëtejshëm.

V. LEGJISLACIONI NDËRKOMBËTAR, PLANET E TJERA, PROGRAMET, KONVENTAT DHE PROTOKOLLET

Pasi që komuna e Mamushës është bërë autoritet i pavarur lokal në vitin 2005 së pari duke u bërë pilot komunë në vitin 2008 si tërësisht e pavarur (para vitit 1999, Mamusha si fshat i ka takuar komunës së Prizrenit) ka pasur vetë disa strategji zhvillimore lokale dhe dokumente tjera relevante. E vetmja strategji hapësinore para PZHK-së aktuale janë dokumentet planifikuese të krijuara nga komuna e Prizrenit ku përfshihej Mamusha si një fshat. Dokumenti i vetëm i hartuar për komunën e Mamushës është Strategjia Zhvillimore Lokale në vitin 2009, e cila nuk përfshin asnjë komponent hapësinore. Për këtë arsye ky kapitull përfshin vetëm pasqyrën dhe analizat e dokumenteve kombëtare dhe ndërkombëtare.

5.1 DIREKTIVA e BE-së PËR VSM-së

Baza ligjore e VSM-së në Unionin European është Direktiva e Këshillit 2001/42/EC për vlerësimin e efekteve të planeve dhe programeve të caktuara në mjedis (Direktivat e VSM-së), është miratuar në vitin 2001. Parimet e direktivës janë integruar në legjislacionin e shteteve anëtare dhe përveç kësaj edhe shtetet candidate dhe shtetet me mundësi të kandidimit kanë huazuar parimet e kësaj direktive në legjislacionin e tyre. Që nga viti 2010 parimet e përmendura më poshtë janë integruar edhe në legjislacionin e Kosovës. Direktiva e VSM-së aplikohet për një gamë të gjerë të planeve dhe programeve publike (p.sh. përdorim të tokës, transport, energji, mbeturina, agrikulturë, etj). VSM direktiva nuk i referohet politikave. Direktiva (Parlamenti Evropian..., 2001) thotë se „planet dhe programet në kuptim të Direktivës së VSM-së duhet patjetër të përgatiten apo adoptohen nga një autoritet (në nivel kombëtar, regional, lokal) dhe duhet të kërkohen me dispozitat legjislative, rregullative apo administrative”.

VSM-ja është obligative për planet/programet të cilat janë të listuara në Direktivë si në vijim:

- „ janë të përgatitura për agrikulturë, pylltari, peshkatari, energji, industri, transport, menaxhim të mbeturinave/ujit, telekomunikacion, turizëm, planifikim të qytetit/vendit apo përdorim të tokës e cila e përcakton kornizën për zhvillim në të ardhmen të projekteve të listuara në Direktivën e VNM-së;
- është vendosur që të kërkoj një vlerësim nën Direktivën e Habitatit“.

Në përgjithësi, për planet/programet jo të përfshira më lart, shtetet anëtare duhet të kryejnë një procedurë ekzaminimi për të përcaktuar nëse planet/programet kanë të ngjarë të kenë një efekt të rëndësishëm mjedisor. Nëse ekzistojnë efekte të rëndësishme, nevojitet një VSM-ë. Procedura e ekzaminimit është e bazuar në kriteret e caktuara në Aneksin II të Direktivës.

Procedura e VSM-së mund të përmblihet si në vijim: raporti i VSM-së është i përgatitur, në të cilin efektet e mundshme të rëndësishme dhe alternativat e arsyeshme të planit apo programit të propozuar janë të identifikuar. Autoritetet publike dhe mjedisore janë të informuara dhe të këshilluara mbi draft planin apo programin dhe është përgatitur raporti i VSM-së. Raporti i VSM-së dhe rezultatet e konsultimeve janë marrë parasysh para miratimit. Pasi që plani apo programi të jetë miratuar, autoritete mjedisore dhe publiku të jenë informuar dhe informacioni relevant të jetë në dispozicion për ata. Në mënyrë që të identifikohen efektet negative të paparashikuara në faza më të hershme, efektet e rëndësishme mjedisore të planit apo programit duhet të monitorohen.

5.2 DIREKTIVAT TJERA TË BE-së

Ka shumë Direktiva tjera të BE-së që Direktiva e VSM-së ka një marrëdhënie të qartë dhe të cilat janë relevante nëse çështjet mjedisore dhe të qëndrueshmërisë janë marrë parasysh (shih listën në Aneksin 4). Sipas Marsden-it (2008) „ VSM-ja ka lidhje të ngushta procedurale me Direktivën e VNM-së, posaçërisht pasi VM-ja për sektorët e listuar më vonë duhet të përcaktoj kornizën ligjore për projektet e listuar nën ato më të hershme. Gjithashtu ka lidhje të ngushtë me Direktivën e Habitat-it që në mënyrë eksplicite përmendet në Direktivën e VSM-së. Direktiva e Kornizës Ujore, së bashku me Direktivën e Habitat-it përmban kërkesat jo vetëm për hartimin e planeve (programeve) por edhe vlerësimin, duke nxitur nevojën për procedura të koordinimit mes ligjeve të ndryshme”. Një nga më relevantet në kontekst të PZHK-së së Mamushës është Direktiva e Kornizës Ujore (ka hyr në fuqi në Dhjetor të vitit 2000) si direktiva që adreson një nga çështjet intriguese mjedisore në Mamushë – kualiteti i trupave ujqor. Synimi i përgjithshëm i direktivës është që të përmirësoj gjendjen cilësore dhe sasiore (statusin ekologjik dhe kimik) të të gjithë trupave ujqor. Një nga qasjet për të arritur këtë synim është hartimi i planeve për Menaxhimin e Pellgjeve Lumore. Ngjashëm me këtë direktivë PZHK-ja aktuale e vlerësuar përfshin një qëllim për të promovuar menaxhimin dhe trajtimin e ujërave të zeza nëpërmjet aktiviteteve adekuate. Aktiviteti relevant për të arritur atë qëllim është ndërtimi i impianteve për trajtimin e ujit. Edhe pse kjo duket e pamundur arritja e qëllimeve të direktivës në Kosovë apo Mamushë deri në vitin 2015, qasja e ndërmarr në Mamushë është në pajtueshmëri me parimet e direktivës. Pasi lumenjtë janë trupat ujqor sipërfaqësor më të rëndësishëm në Kosovë qasja e pellgjeve regjionale të lumenjve mund të jetë e dobishme për të përballur sfidat e ndotjes në Kosovë/Mamushë (ka nevojë për bashkëpunim ndër-komunal). Dokumenti tjetër ligjor i Bashkimit Evropian për të adresuar edhe një çështje vitale mjedisore – mbeturinat e ngurta – është Direktiva e Kornizës Ligjore për Mbeturinave (e vlefshme që nga viti 2008). Një nga konceptet kyçe të kësaj direktive është parandalimi i prodhimit të mbeturinave – thekson nevojën për reduktuar sasinë e mbeturinave të depozituara nëpër deponi nëpërmjet ripërdorimit dhe riciklimit. Për shkak të gjendjes jo të mirë të grumbullimit të mbeturinave dhe sistemit për menaxhimin e mbeturinave në Kosovë (një sasi e madhe e mbeturinave të ngurta është deponuar nëpër natyrë në mënyrë të pa ligjshme dhe jo në mënyrë të duhur) prioriteti i parë i PZHK-së është caktimi i një sistemi funksional për grumbullimin e mbeturinave të ngurta dhe deponimit në mënyrë të duhur. Edhe pse parashihet disa masa për të promovuar dhe zbatuar fushat e tjera prioritare të direktivës (ngritjen e vetëdijes, plane menaxhimi dhe stacione transite të mbeturinave) zbatimi efektiv i sistemeve të riciklimit dhe ripërdorimit ka nevojë për mekanizma koordinues kombëtar nga niveli kombëtar i qeverisjes.

5.3 STRATEGJIA 2020 E BE-së

Përveç dokumenteve të lartpërmendura legjislativë të BE-së, Strategjia 2020 e BE-së me prioritetet e saj, objektivat dhe iniciativat udhëheqëse¹ është dokument i rëndësishëm i politikave si për vet BE-në ashtu edhe për rajonet fqinje, posaçërisht për Ballkanin Perëndimor pasi që bashkëpunimi rajonal me këtë rajon është identifikuar si një nga prioritetet e politikës për BE-në. Në kuadër të strategjisë 2020 të BE-së (Komisioni Evropian, 2010) zgjerimi i mundshëm i BE-së me vendet e Ballkanit Perëndimor është identifikuar si mjet i jashtëm i politikave për zhvillim dhe i vendeve të punës. Prioritetet e strategjisë janë „rritja e zgjuar, e qëndrueshme dhe gjithëpërfshirëse“. Ekzistojnë shtatë iniciativa udhëheqëse, prej të cilave *Europa efikase sa ju përket burimeve dhe Një politikë industriale për epokën e globalizimit janë drejtpërdrejt të lidhur me çështje të qëndrueshmërisë, por nismat e tjera si Agjenda digjitale për Evropën, Unioni i përtëritjeve, Rinia në lëvizje, Një agjendë për shkathtësi dhe vende të reja pune dhe Platforma evropiane kundër varfërisë* do të mundeshin po ashtu të kontribuonin në parimin e zhvillimit të qëndrueshëm po të zbatoheshin në mënyrë efikase. Në strategji po ashtu përfshihen objektivat e matshme që duhet të arrihen gjatë periudhës së zbatimit, nuk ka dyshim që është plotësisht e dobishme si për shtetet anëtare aktuale ashtu edhe për ato të ardhshmet që të bashkëpunojnë në mënyrë që t'i arrijnë objektivat mjedisore të strategjisë siç është zvogëlimi prej 20% i emetimeve të gazrave të serra, 20% rritje të shkallës së energjisë nga gjërat e përtëritshme dhe nga efikasiteti i energjisë. Prandaj është e arsyeshme që drejtimi i këtyre objektivave të integrohet në strategjitë dhe në planet e veprimit kombëtare, rajonale dhe lokale për mjedis, përfshirë procedurat për vlerësimin strategjik të mjedisit.

Ekziston lidhja në mes të Strategjisë së BE-së 2020 dhe PZHK-së së vlerësuar aktuale, por ato janë disi indirekte. Qasja dhe aktivitetet e PZHK-së kontribuojnë efektivisht në shumicën e objektivave të strategjisë të tilla si reduktimi i varfërisë, përjashtimi social, shkalla e papunësisë dhe e braktisjes së shkollës. Megjithatë duhet të theksohet se aktualisht çështjet e efikasitetit të energjisë nuk janë veçanërisht të mbuluara mirë me PZHK-në.

5.4 OBJEKTIVAT ZHVILLIMORE TË MIJËVJEÇARIT TË KB-së

KB-ja ka një rol aktiv në zhvillimin e Kosovës, edhe pse Kosova nuk është shtet anëtar, KB-ja vepron në Kosovë sipas mandatit të misionit të UNMIK-ut, në mënyrë që të siguroj kushte për jetë të qetë dhe normale për të gjithë banorët e Kosovës dhe të avancojë stabilitetin rajonal në Ballkanin Perëndimor. Objektivat strategjike të KB-së janë miratuar në vitin 2000, kur liderët botërorë u mbledhën në Nju Jork për të marrë pjesë në Samitin e Mijëvjeçarit, pjesëmarrësit aprovuan Deklaratën e Mijëvjeçarit të KB-së (Asambleja e Përgjithshme e KB-së, 2000) me një qëllim kryesor të përgjithshëm për të ulur varfërinë me afatin deri në 2015. Kjo iniciativë u bë e njohur si Objektivat e Zhvillimore të Mijëvjeçarit². Ekzistojnë 7 qëllime me objektiva të veçanta, njëri nga qëllimet është i dedikuar për qëndrueshmërinë e mjedisit, në mënyrë që të sigurohet vendosja e qëllimeve në vijim:

- “integrimi i parimeve të zhvillimit të qëndrueshëm në politikat dhe programet e vendit dhe kthimi i humbjes së burimeve mjedisore;
- zvogëlimi i humbjes së biodiversitetit, duke e arritur, deri në vitin 2010, reduktimi i konsiderueshëm në normën e humbjes;
- Përgjysmimi, deri në vitin 2015, i proporcionit të popullsisë që nuk kanë qasje të qëndrueshme në ujë të pijshëm dhe kanalizime themelore;
- deri më 2020 të arrihet një përmirësim i rëndësishëm në jetët e së paku 100 banorëve të lagjeve të varfra “.

Në rastin e Mamushës më të rëndësishme janë objektivat rreth humbjes së biodiversitetit dhe qasjes në ujë të pijshëm dhe kanalizime (duke përfshirë ujërat e zeza). PZHK-ja përfshin masa të tilla si mbrojtja e pyjeve dhe zonave tampon përgjatë lumenjve për ruajtjen e biodiversitetit, si dhe aktivitetet për përmirësimin e furnizimit me ujë dhe sistemit të

¹ Informacione të mëtejshme në lidhje me strategjinë dhe progresin e zbatimit të saj mund të gjenden: http://ec.europa.eu/europe2020/index_en.htm

² Informacione të mëtejshme në lidhje me qëllimet dhe përparimin e zbatimit mund të gjenden: <http://ëëë.un.org/millenniumgoals/bkgd.shtml>

kanalizimit. Përveç qëllimeve lidhur me çështjet e mjedisit, synimet për të adresuar varfërinë dhe barazinë gjinore janë të rëndësishme në Mamushë.

5.5 PLANIFIKIMI HAPËSINOR DHE VSM NË KOSOVË

5.5.1 INFORMATA LIDHUR ME HISTORIKUN E KOSOVËS

Analiza strategjike mjedisore e REC–ut (Qendra Rajonale e Mjedisit për Evropën Qendrore dhe Lindore) për Kosovën (REC, 2008; 5, 8,18) përshkruan Kosovën me "një sipërfaqe prej 10.887 kilometra katrorë. Që mbulon një sipërfaqe prej 1.100.000 ha. Rreth 430.000 ha janë pyllëzuar (39.1%) dhe 577.000 ha janë klasifikuar si tokë bujqësore (52%). Prej këtyre të fundit, 31% janë kullota dhe rreth 69% është e punueshme. Është një pellg gjeografik, ndodhet në lartësi mbidetare prej rreth 500 metra, e rrethuar nga malet, dhe e ndarë nga vargmali qendror veri / jug në dy nën-rajone me madhësi dhe popullsinë përafërsisht të barabartë. Ajo është pjesë e rajonit të Evropës Juglindore (apo e Ballkanit) dhe kufizohet me Serbinë në veri dhe lindje, Malin e Zi në Perëndim, Shqipërinë në Jug Perëndim, dhe me IRJ të Maqedonisë në Jug Lindje . Ka një klimë kontinentale, e njohur nga temperaturat ekstreme dhe në dimër ndodhin shpesh inverzionet (përmbysjet) termike. Përqendrimi i llojeve endemike lokale ndodhet në kufirin jugperëndim të Kosovës, në verilindje të Shqipërisë dhe në veriperëndim të IRJ të Maqedonisë, përkatësisht në Malin e Sharrit. Kjo zonë malore është e lidhur me Prokletije, Durmitor dhe malet bregdetare Dinara dhe përfaqëson qendrën e Ballkanit të biodiversitetit endemik. Territori i Kosovës ka një park kombëtar (Malin e Sharrit Mt.), Dy parqe rajonale, 11 rezervate natyrore, 32 monumente të natyrës, etj. Megjithatë vetëm një gjysmë për qind e territorit të saj është nën mbrojtje. Brenda kësaj hapësire të vogël ekziston një larmi e madhe e të dyja specieve dhe habitateve . Ekzistojnë më shumë se 2000 lloje të florës vaskulare në Malin e Sharrit. Kjo është rreth 26% e e Ballkanit dhe 18% e florës Evropiane. Kjo pasuri e specieve është një shembull i pasurisë të jashtëzakonshme floristike. Analiza e zonës-spektrit tregon se më të shumta janë endemike (rreth 29%) dhe taksonet nën-endemike (rreth 10%), që përbëjnë rreth pothuajse 40% të florës endemike të Malit të Sharrit. Këto shifra e vendosin Malin e Sharrit në qendër të gjenit dhe diversitetit të specieve evropiane dhe globale. Kosova është relativisht e pasur në burime natyrore. Ajo ka një nga rezervat më të mëdha të thëngjillit të përdorshëm (linjtit) në Evropë, plus minerale të tjera. Gjithashtu ajo posedon një biodiversitet shumë të pasur, të përqendruar në zonën përreth malit Sharr në Jug Perëndim të Kosovës “.

Edhe pse parimi rritjes së qëndrueshme është i integruar në Strategjinë Kosovare të Zhvillimit dhe Planin (SKZHP) aktiviteti më i rëndësishëm zhvillimor në lidhje me çështjet mjedisore mund të vlerësohet se është Strategjia Kosovare e Mjedisit (SKM). Ajo u miratua në vitin 2004 nga Qeveria e Kosovës. Analiza mbi Mjedisin dhe Klimën e Kosovës e përgatitur nga Shkolla e Ekonomisë, Biznesit dhe Ligjit, të Universitetit të Goteborgut, Njësia e Departamentit të Ekonomisë dhe Mjedisit Ekonomik (2008) përcakton strategjitë e qëllimeve afatgjata si më poshtë:“ Përmirësimi i cilësisë së jetës për njerëzit, shfrytëzimi racional dhe i qëndrueshëm i burimeve natyrore dhe shmangia e efektit të dëmshëm në mjedis. SKM ka shtatë fusha strategjike: 1) ajrin (duke përfshirë ndryshimin e klimës dhe acidifikimin), 2) ujin; 3) tokën; 4) trashëgiminë natyrore; 5) biodiversitetin; 6) mbeturinat; dhe 7) menaxhimin e rrezikut dhe fatkeqësive “.Lidhur me ndryshimin e klimës disa nga prioritetet janë krijimi i një organi koordinues, monitorimi i emetimeve të gazrave serrë, dhe duke qenë aktive në diskutimet ndërkombëtare për ndryshimin e klimës. Ndryshimi i klimës është përmendur në këtë mënyrë në sa i përket zbutjes në vend të përshtatjes. E njëjta gjë vlen për Planin e Veprimit të Kosovës për Mjedisin (PVKM), i cili ishte nisur nga MMPH në maj të vitit 2006 dhe të miratuar në janar 2007. Theksohet se PVKM duhet të ndihmojë në forcimin e procesit të ardhshëm të aderimit të Kosovës në BE

5.5.2 HISTORIKU LEGJISLATIV KOMBËTAR

Ligji i Kosovës për Planifikim Hapësinor

Ligji i ri për Planifikimin Hapësinor është aprovuar në shtator 2003 dhe është ndryshuar në nëntor 2008 (Ndryshimi i Ligjit për Planifikim Hapësinor, Ligji nr. 03/L-106) duke pasur si qëllim kryesor sipas Nushi (2011) "është për të rregulluar të gjitha çështjet që lidhen me planifikimin hapësinor dhe urban". Gjatë përgatitjes së VSM-së aktuale drafti i ri i Ligjit mbi PH-në ishte duke u përgatitur dhe konsultuar me palët e interesit, me një perspektivë që të hyjë në fuqi në fund të vitit 2012. Sipas këtij akti ligjor planifikimi hapësinor duhet "ti ndjek parimet e mbrojtjes së

burimeve natyrore të Kosovës dhe avokimi i zhvillimit të qëndrueshëm, gjithashtu duhet të promovojë proceset përfshirëse dhe pjesëmarrëse dhe duhet të përfshijë të gjithë aktorët dhe komunitete". Promovimi i harmonizimit me zhvillimet e vazhdueshme hapësinore Evropiane është gjithashtu njëri ndër parimet.

Është parashikuar se ekspertiza profesionale është e integruar në sistemin e planifikimit duke krijuar Komitetet e Ekspertëve të Planifikimit (në nivel lokal) dhe Këshillit për Planifikim Hapësinor (në nivel kombëtar). Ka 2 nivele të planifikimit në Kosovë (kombëtar dhe lokal) dhe llojet e planeve janë Plani Hapësinor i Kosovës, Planet Hapësinore për zona të Veçanta, Planet Zhvillimore Komunale (PZHK), Planet Zhvillimore Urbane (PZHU), Planet Rregulluese Urbane (PRrU) . Për të gjitha këto lloje të planeve shqyrtimi dhe mundësitë për pjesëmarrjen publike janë të detyrueshme. PZHK si lloji më i rëndësishëm për detyrën e tanishme është plani multi-sektorial për tërë territorin e komunës që përcakton qëllimet afatgjata për zhvillimin ekonomik, shoqëror dhe hapësinor. Ai duhet të mbulojë periudhën prej së paku 5 vitesh dhe të përfshijë një plan për zhvillimin e zonave urbane dhe fshatrave brenda komunës. Ai duhet të përfshijë një përmbledhje të shkurtër të ndikimeve socio-ekonomike dhe mjedisore.

Nushi (2011) identifikon institucionin kryesor që është përgjegjës për zbatimin e ligjit të lartpërmendur në nivel kombëtar të jetë MMPH-ja e cila "në përputhje me Ligjin mbi Planifikimin Hapësinorë është përgjegjëse për koordinimin e planifikimit hapësinor në Kosovë dhe propozimin e politikave të zhvillimit hapësinor në fushën e planifikimit hapësinor. MMPH është gjithashtu përgjegjëse për hartimin e dokumenteve përkatëse dhe raporteve mbi planifikimin hapësinor, të rishikojë dhe monitorojë të gjitha dokumentet e planifikimit në të gjithë territorin " .

Në kuadër të sistemit të Kosovës të planifikimit në dy nivele, niveli i qeverisjes lokale ka rol të rëndësishëm në zbatimin e parimeve dhe të kërkesave planifikuese të përcaktuara nga Ligji për Planifikimin Hapësinor. Sipas Tofaj dhe të tjerët (2010; 1137) 'komunat e Kosovës luajnë një rol të rëndësishëm në udhëheqjen e komuniteteve të tyre, duke krijuar pasuri dhe duke imponuar identitetin lokal. Shoqëria duhet të ketë udhëheqje të fuqishme që i bashkon të gjitha palët e interesuar relevante, përfaqësuesit e komunitetit dhe të biznesit, organizatat e shoqërisë civile dhe ato ndërkombëtare të cilat mund të kontribuojnë në zhvillimin e strategjisë duke u bazuar në një vizion të përgjithshëm. Ky është njëri nga aktivitetet kryesore që pritet ta kryejnë komunat. Është interesante të vihet re që sipas rrethanave aktuale roli i agjencive ndërkombëtare (siç është UN-Habitat) është më i madh se që pritet për shkak të grandeve të donatorëve, deri në atë pikë sa që konsiderohet palë me interes në proces. Megjithatë, me kalimin e kohës dhe deri sa komunat të tregojnë nivele të rritura të kapacitetit profesional dhe financiar, roli i agjencive ndërkombëtare do të duhet të zvogëlohet vetëm për t'i stimuluar proceset dhe projektet. Përvoja në planifikim në të kaluarën para konfliktit (ku pjesa më e madhe e pasurisë ka qenë pronë shtetërore) ishte që pushteti lokal i lehtësonte dhe i realizonte të gjitha këto aktivitete vetë. Ndërsa, planifikimi bashkëkohor strategjik promovon qasjen sipas së cilës pritet që qeveria lokale ta kryejë pjesën më të madhe të aktiviteteve të saj në partneritet me sektorin privat dhe me agjencitë ndërkombëtare, ndërsa i përfshin zërat e komunitetit në mënyrë konsekuente".

Ligji i Kosovës për Vlerësimin Strategjik Mjedisor

Ky ligj thekson rëndësinë e integritit të parimeve të mbrojtjes së mjedisit në përgatitjen, miratimin dhe realizimin e planeve

dhe programeve përkatëse, nëse është e qartë se këto të fundit kanë efekte të rëndësishme mjedisore. Lista e planeve dhe programeve të detyrueshme është përcaktuar në kuadër të ligjit. Këto plane nuk mund të miratohen apo ti parashtrihen organit legjislativ për miratim, pa raportin e VSM-së. Nëse mendohet që VSM nuk nevojitet vendimi përkatës duhet të jetë në formë të shkruar dhe duhet t'i përfshijë arsyet e tij. Raporti i VSM-së identifikon, përshkruan dhe vlerëson ndikimet e mundshme të konsiderueshme në mjedis të zbatimit të planit ose programit dhe vlerëson alternativat e arsyeshme. Kërkesat janë përcaktuar në ligjin për të siguruar qasje të dokumenteve të VSM-së për organet konsultative dhe për publikun e gjerë. Draft raporti i VSM-së është një qëllim për debat publik. Kërkesa të veçanta për rastet e konsultimeve ndërkufitare janë përcaktuar në kuadër të ligjit. Para miratimit, raporti i VSM-së duhet të rishikohet dhe pranohet nga MMPH. Procedurat për informimin në lidhje me vendimet e miratimit, monitorimit dhe mbikëqyrjes janë përcaktuar gjithashtu. Aneksat e Ligjeve përmbajnë kriteret për përcaktimin e rëndësisë së mundshme të efekteve mbi mjedisin dhe informatat e nevojshme që duhet të ofrohen në raportet e VSM-së si dhe kriteret për vlerësimin e raporteve të VSM-së.

5.6 PLANET DHE PROGRAMET TJERA RELEVANTE

5.6.1 ANALIZA MJEDISORE E VENDIT TË KOSOVËS. VLERËSIMI I SHPENZIMEVE TË DEGRADIMIT MJEDISOR, SHQYRTIMI INSTITUCIONAL DHE SHQYRTIMI I SHPENZIMEVE PUBLIKE LIDHUR ME MJEDISIN

Një analizë gjithëpërfshirëse dhe e azhurnuar e përgatitur nga Banka Botërore është prezantuar në qershor 2012. Objektivi i kësaj analize është të raportojë lidhur me gjendjen e mjedisit dhe çështjet kryesore mjedisore dhe ta vlerësojë koston shëndetësore dhe ekonomike të këtyre çështjeve. Shpenzimet janë llogaritur si, për shembull, ndikimet në shëndetin (morbiditeti dhe vdekshmëria e hershme), dhe më pas janë shprehur si kosto vjetore të dëmit ekonomik në euro dhe si përqindje e produktit të brendshëm bruto. Duke caktuar vlerat monetare për degradimin e mjedisit, analiza (Banka Botërore, 2012) këtu arrin katër rezultatet kryesore: "ajo siguron një mekanizëm të dobishëm për të ranguar kostot relative sociale të formave të ndryshme të degradimit dhe siguron një mjet për prioritarizimin e problemeve mjedisore. Ajo ofron politikë bërësve një instrument për të integruar mjedisin në vendimmarrjen ekonomike. Ajo shpreh shpenzimet për dëme si përqindje e PBB-së, duke lejuar për krahasim me treguesit e tjerë ekonomikë ". Dhe kjo i jep akterëve të ndryshëm një mjet për të diskutuar rëndësinë e mbrojtjes së mjedisit në terma ekonomikë. Kjo është e dobishme në marrjen e vendimeve mbi atë se si të alokohen burimet e pakta dhe për të rritur ndërgjegjësimin e "kostove duke bërë asgjë" rreth problemeve mjedisore të ngutshme.

Sipas raportit (Banka Botërore, 2012) kostoja vjetore e degradimit të mjedisit në Kosovë vlerësohet të jetë 123 milionë €– 323 milionë € më 2010, me një vlerësim mesatar prej 221 milionë €. Kjo kosto është e barasvlerëshme me 2.9–7.7 për qind të PBB-së, me një mesatare prej 5.3 për qind. Kostot janë tregues dhe jo shifra të sakta, meqë ka mungesa të mëdha të të dhënave, disa të dhëna nuk janë azhurnuar së fundi – për shkak të historisë së trazuar të vendit – dhe nuk mund të jepen shifra në para të të gjitha ndikimeve. Me kostot vjetore prej 221 milionë € të degradimit të mjedisit, Kosova ballafaqohet me ndikime serioze shoqërore dhe ekonomike për shkak të aktiviteteve të menaxhuara dobët dhe do të mund të arrijnë përfitime të mëdha nga veprimet riparuese për mbrojtjen dhe ruajtjen e cilësisë së mjedisit. Kostoja e ndotjes së jashtme të ajrit në zonat urbane, ku ndikimet më domethënëse të cilat i shkaktohen shëndetit vlerësohen të jenë çështje mjedisore me ndikimin më të madh – kostot e vlerësuara të dëmit sillen prej 37 milionë euro në 158 milionë euro në vit (0.89-3.76 për qind e PBB-së). Vlerësohet se ndotja e ajrit shkakton 835 të vdeqjeve të parakohshme, 310 raste të reja të bronkitit kronik, 600 pranime në spital dhe 11,600 vizita urgjente çdo vit'. Çështje të tjera të rëndësishme mjedisore në Kosovë të cilat janë analizuar dhe vlerësuar më tepër në Kosovë në kuadër të shqyrtimit janë cilësia e ujit, mbeturinat e ngurta, burimet e pyjeve/të tokës dhe minierat/energji e prodhimi.

5.6.2 STRATEGJIA QEVERITARE PËR MENAXHIMIN E MBETURINAVE 2011 – 2020

Strategjia e përgatitur dhe e nxjerrë nga Ministria e Mjedisit dhe Planifikimit Hapësinor (MMPH) më 2011 është shpallur të jetë strategjia e parë për menaxhimin e mbeturinave në Kosovë. Objektivi kryesor i Strategjisë është që të 'krijojë masa me anë të të cilave Republika e Kosovës do të duhej ta zvogëlonte sasinë e mbeturinave të cilat i krijon aktualisht si edhe menaxhimin e mbeturinave në mënyrë të qëndrueshme'. Strategjia i përcakton udhëzimet dhe qëllimet në fushën e menaxhimit të mbeturinave për periudhën prej dhjetë vjetësh (2011-2020), në pajtim me legjislacionin për menaxhimin e mbeturinave dhe mundësit ekonomike. Përqendrimi është në zvogëlimin e gjenerimit të mbeturinave, në zvogëlimin e sasisë së mbeturinave në burim dhe në zvogëlimin e sasisë së mbeturinave që duhet të hedhen, në zhvillimin e infrastrukturës për vendosjen e një qasjeje të integruar për menaxhimin e mbeturinave, në zvogëlimin e rrezikut nga mbeturinat, duke i kontribuar rritjes së punësimit në vend dhe në edukimin e zyrtarëve, të ekspertëve dhe të popullit. Strategjia është një dokument në të cilin përfshihen nivelet administrative qendrore dhe lokale dhe sektorët e ndryshëm qeveritarë dhe joqeveritarë në fushën e ujërave, të minierave, shëndetësisë, veterinarisë, planifikimit hapësinor, ndërtimitarisë, etj. Ky dokument, i cili bazohet në dokumentet dhe direktivat e BE-së, do të sjellë rezultate pozitive kur të fillojnë bisedimet për anëtarësim ndërmjet Republikës së Kosovës dhe BE-së dhe po ashtu do ta përgatis vendin për sektorin e menaxhimit të mbeturinave. Dokumenti paraqet parimet themelore (të paguarit e ndotësve, etj.), analizon kornizën ligjore dhe tendencat evropiane dhe përmend vizionin dhe prioritetet. Strategjia përfshin një ide të përgjithshme të gjendjes aktuale të menaxhimit të mbeturinave ku aspektet më të rëndësishme janë vetëdijesimi shumë i ulët dhe dallimi i madh në shkallën e funksionimit të sistemeve për mbledhjen e mbeturinave ndërmjet zonave urbane (90%) dhe të atyre rurale (10%). Ekziston një pasqyrë lidhur me aktorët dhe

strukturat administrative relevante. Strategjia cakton objektivat që 90% (gjithsej) e mbeturinave komunale duhet të mblidhen deri më 2020 dhe bilanci aktual ndërmjet mbeturinave të trajtuara dhe të atyre të hedhura (10/90) duhet të jetë 40/60 deri më 2020.

Parashikohet që deri më 2020 të gjithë qytetarët duhet të përfitojnë nga mbledhja e organizuar e mbeturinave, përqindja e mbeturinave komunale të destinuar për trajtim të mëtejshëm dhe riciklim.

Sipas strategjisë rrejtë i objekteve dhe i pajisjeve për menaxhim komunal të mbeturinave duhet të përkufizohet në Planin Zhvillimor Komunal. Sipas Strategjisë, 'investimi i plotë i vlerësuar për adresimin e problemeve aktuale dhe për plotësimin e objektivave arrin në 531 milionë euro.

Prej kësaj shume 10 milionë euro ju dedikohen masave të përgjithshme dhe zvogëlimit të mbeturinave, 274 milionë euro mbeturinave komunale, 247 milionë euro për llojet e tjera të mbeturinave duke i pasur parasysh mbeturinat nga ndërtimi, objektet për trajtim mekanikbiologjik dhe termik të mbeturinave dhe zgjidhjet e tjera teknike për mënjanimin e mbeturinave të patrajuara si zgjidhje përfundimtare “.

5.6.3 STRATEGJIA QEVERITARE DHE PLANI I VEPRIMIT PËR BIODIVERSITETIN 2011 -2020

Është përgatitur nga MMPH gjatë periudhës 2009-2011. Sipas dokumentit (Ministria e ..., 2011) ", në mënyrë që të ruajë biodiversitetin, ndalojë humbjen e habitateve dhe t'i përmbush standardet ligjore të BE-së për mjedisin, strategjia përcakton një vizion për të siguruar pasuri unike të bimëve, kafshëve dhe peizazheve që do kontribuojnë në rritjen e mirëqenies për popullin e Kosovës ". Ekzistojnë 4 objektiva strategjike:

Objektivi Strategjik 1: Zhvillimi i kornizës ligjore dhe institucionale në përputhje me standardet e BE-së dhe zbatimi efektiv i saj.

Objektivi Strategjik 2: Ruajtja, mbrojtja dhe përmirësimi i gjendjes për bimë dhe specie shtazore, habitatet natyrore dhe peizazheve përfaqësuese në bilancin natyral.

Objektivi Strategjik 3: Sigurimi i mbrojtjes së integruar të natyrës përmes bashkëpunimit me sektorët tjerë, shfrytëzimit të qëndrueshëm të biodiversitetit dhe ndarjes së barabartë të përfitimeve.

Objektivi Strategjik 4: Promovimi i edukimit dhe komunikimit efektiv për biodiversitetin.“

Strategjia përmban një listë të gjatë të zgjidhjeve apo objektivave strategjike që kanë nevojë për të adresuar problemet e identifikuar, mundësitë, çështje kërcënuese dhe çështje të tjera. Disa prej këtyre objektivave strategjike janë përmendur në vija të përgjithshme dhe janë më pak ose më shumë si programe të cilat kërkojnë periudha më të gjatë kohore për zbatim. Aktivitetet e identifikuar brenda Planit të Veprimit do të zbatohen nëpërmjet projekteve të veçanta, çdo aktivitet do të kërkojë një projekt i cili paraqet një bazë të aplikimit për financim ose ndarjen e burimeve financiare. Është deklaruar të jetë e qartë se një listë e plotë e Veprimeve do të kërkojë një periudhë të gjatë kohore, ndoshta 10 ose më shumë vite, për zbatimin e tyre. Gjatë procesit përgatitor, shumë përpjekje janë bërë për prioritetimin e listës, duke marrë parasysh urgjencën, kërcënimin, mundësinë e financimit, dhe mundësinë e suksesit. Përpjekjet serioze janë bërë për ti zbrëthyer programet në veprime specifike brenda programeve. Edhe pse nuk ka vende të caktuara për mbrojtjen e biodiversitetit brenda zonës së Mamushës objektivat e strategjisë dhe planit të veprimit janë ndjekur në kuadër të PZHK të Mamushës duke mbrojtur peisazhet e vlefshme dhe habitatet (bujqësinë tradicionale, pyjet) dhe duke siguruar lidhje dhe mbrojtje për habitate ujore duke sugjeruar tampon zonat për brigjet e lumit.

5.6.4 OPSIONET E QËNDRUESHME ENERGJETIKE PËR KOSOVËN. ANALIZË E MUNDËSISË SË SIGURIMIT TË BURIMEVE DHE KOSTOJA E TYRE

Analiza është përgatitur nga Grupi për Energjetikë dhe Burime i Shkollës Goldman për Politika Publike, Laboratori për Energji të Përtëritshme dhe të Përshtatshme, Universiteti i Kalifornisë, Berkli dhe është prezantuar në janar 2012. Ky vlerësim (Kammen et al, 2012) 'është një trajtim analitik i opsioneve energjetike të cilat ekzistojnë sot dhe që mund të krijohen përmes hetimit të efikasitetit të ri energjetik, të energjisë së përtëritshme dhe shfrytëzimit të urtë të burimeve të fosileve të lëndëve djegëse. Elementet kryesore të një plani të tillë progresiv energjetik për Kosovën, dhe ndoshta edhe më gjerë për Ballkanin, janë: krijimi i vendeve të punës dhe mbështetja e industrisë vendëse; ekspozimi i zvogëluar ndaj furnizimit me energji dhe rreziqet e çmimit përmes koordinimit dhe integritimit rajonal; dhe një përzjerje energjetike që zvogëlon rreziqet shëndetësore për njerëzit dhe mjedisin dhe lehtëson integrimin ekonomik në Bashkimin Evropian'. Analiza ofron një pasqyrë shumë gjithëpërfshirëse të gjendjes aktuale në sektorin e rrymës elektrike, ku aspektet negative të shfrytëzimit të madh të linjitet/thëngjillit ngjyrë kafe përshkruhen si efikasiteti i ulët dhe shkalla e lartë e emetimeve të CO2.

Duke u bazuar në këtë analizë dhe duke e shfrytëzuar metodën e simulimit tre skenarët janë përshkruar dhe janë krahasuar në kuadër të analizës –skenari biznes si zakonisht, skenari bazik dhe skenari i karbonit të ulët. Analiza (Kammen et al, 2012) thotë që 'biznesi si mënyrë e zakonishme, që mbizotërohet nga shfrytëzimi i gjerë i thëngjillit të kualitetit të ulët, nuk është opsioni energjetik që kushton më së pakti për Kosovën duke e pasur parasysh koston shoqërore të gjenerimit termik.

Mënyra e energjisë në të cilën mbizotëron thëngjilli po ashtu i ngarkon gjeneratat e ardhshme me një përzierje të energjisë që as nuk është e qëndrueshme sa i përket mjedisit as nuk është mënyrë që e rritë krijimin e vendeve të punës. Mënyra e karbonit të ulët ekziston për Kosovën që integron shpërndarjen agresive të efikasitetit të energjisë, shfrytëzon energjinë e ujit të shkallës së madhe dhe të asaj të vogël, shfrytëzimi diellor, i biomasës dhe shfrytëzimi i gjerë i energjisë së erës ndërsa zvogëlon dëmin njerëzor dhe ekologjik. Kjo mënyrë deri sa dërgon 38% të kërkesës për energji përmes burimeve të ripërtërishme, mundet po ashtu të ofrojë pothuajse 30% më shumë vende pune se biznesi si mënyrë e zakonishme dhe e bën këtë në kursim të vlerësuar të koston prej 50% përkatëse për skenarin bazuar në raste në të cilin përfshihet termocentrali i ri me thëngjill. Dy zotime janë kryesore për suksesin e mënyrës së karbonit të ulët: 1) zbatimi i programeve të efikasitetit të energjisë agresive (dhe zvogëlimin e humbjeve teknike) dhe mundësimi i politikave për ta bërë këtë; dhe 2) hulumtimi dhe zbatimi i mundësive për shndërrimin e kapacitetit të hidro-energjisë në burim gjatë tërë vitit dhe zhvillimin e burimeve të erës ose burimeve të tjera të energjisë së ripërtërishme që mund t'i adresojnë kërkesat më të mëdha për energji, mundësisht duke e shfrytëzuar njëkohësisht erën dhe hidro-energjinë, dhe/ose për ta futur energjinë gjeotermike në përzierjen e energjisë '.

5.6.5 PLANI HAPËSINOR I KOSOVËS 2010-2020 +

Plani Hapësinor i Kosovës 2010-2020 +, është një dokument që promovon interesat e përbashkëta të banorëve të Kosovës, për një zhvillim të përshpejtuar ekonomik, dhe në të njëjtën kohë duke mbrojtur burimet, trashëgiminë natyrore dhe kulturore. Hartimi i Planit Hapësinor mbështet shpërndarjen hapësinore të zhvillimit, në nivel kombëtar, komunal dhe nivelet urbane dhe gjithashtu hartimin e Strategjisë së Përgjithshme për Zhvillim të Kosovës. Vizioni i Kosovës, sipas planit, është që të sigurojë zhvillimin e qëndrueshëm social dhe ekonomik, infrastrukturën dhe teknologjinë moderne, mundësitë arsimore për të gjithë dhe fuqi punëtore të kualifikuara, një vend që respekton mjedisin, trashëgiminë natyrore dhe kulturore të territorit të saj dhe fqinjëve, me një shoqëri të hapur që promovon larminë dhe shkëmbimin e ideve, duke pasur respekt për të drejtat e të tjerëve.

Koncepti bazë për zhvillimin hapësinor, në përputhje me Planin Hapësinor të Kosovës, është përcaktuar si koncepti nyjor i zhvillimit me elemente të korridorit. Koncepti i zhvillimit nyjor i referohet përqendrimit të zhvillimit të ardhshëm në shtatë qendrat kryesore të Kosovës, si dhe koncepti i korridoreve i referohet zhvillimeve hapësinore përgjatë rrugëve, të cilat do të kontrollohen në mënyrë rigorozë dhe nuk do të lejohen në tokat bujqësore të kategorive I deri IV. Ndryshe nga plani hapësinor i mëparshëm, Plani Hapësinor i Kosovës shton zhvillimin shoqëror, ruajtjen e trashëgimisë kulturore ndër parimet kryesore të strategjisë së zhvillimit hapësinor. Në lidhje me këto koncepte dhe strategji të zhvillimit hapësinor, katër fusha / rajone të veprimit janë propozuar në të cilat Mamusha është parë si një nën-rajon i zonës së Prizrenit (qendra e "Kopshteve të Kosovës"). Rajoni ndodhet në jug të Kosovës dhe është vendosur për turizmin kulturor, industrinë dhe tregtinë bujqësore dhe shërbimet.

Plani Hapësinor i Kosovës 2010-2020 + në mënyrë plotësuese përshkruan një qëllim të përgjithshëm për zhvillimin e lidhjeve efektive urbane, ndër-urban me 5 hapësira të tjera dhe përtej saj nëpërmjet zhvillimit të infrastrukturës rajonale (rrugore, hekurudhore). Ruajtja e burimeve natyrore është një nga parimet më të rëndësishme në planin hapësinor të Kosovës duke pasur parasysh humbjen e tokës bujqësore cilësore; ndotja e lartë e mjedisit, shfrytëzimi joracional i burimeve dhe rritja e pakontrolluar e vendbanimeve. Sidomos marrja në konsideratë e trashëgimisë kulturore në Planin Hapësinor të Kosovës 2010-2020 + të miratuar rishtazi është një hap i rëndësishëm për zhvillimin e ardhshëm dhe strategjitë për ruajtjen e vendit.

VI. INFORMACIONET THEMELORE MBI MJEDISIN

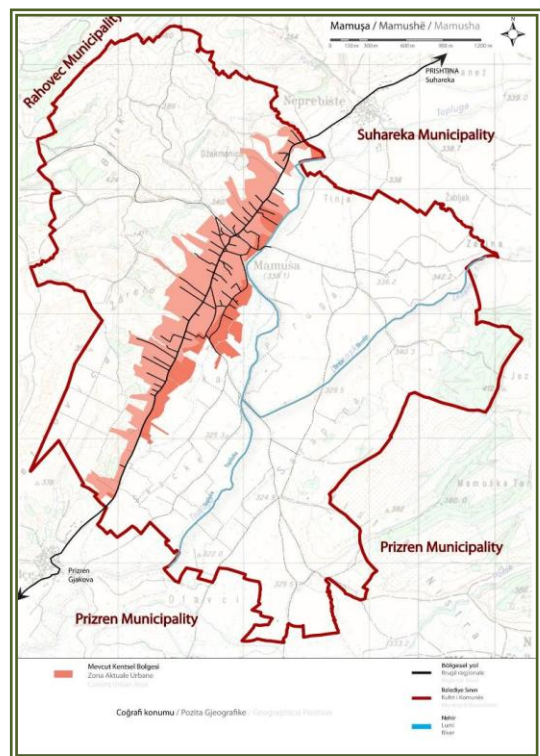
Të dhënat bazë për PZHK- të e Komunës së Mamushës janë prezantuar në Profilin Komunal (2011) që është faza e parë e PZHK-së. Për shkak të sfondit administrativ të Mamushës, – ka qenë pilot komunë që nga 2005 dhe komunë e pavarur që nga 2008 – nuk ka pasur mbledhje sistematike të të dhënave për atë komunë dhe të dhënat përkatëse duhej të mblidheshin dhe të analizoheshin për qëllim të PZHK-së. Burimet kryesore për të dhënat e siguruar në Profilin Komunal janë statistikat (Zyra Statistikore në Kosovë), ekipi komunal i planifikimit dhe anketa në teren kryer nga UN-Habitat-i në 2010. Ky i fundit mund vlerësohet si një burim i vlefshëm i të dhënave të sakta dhe të azhuruara (veçanërisht për shembull në lidhje me vendbanimin) i cili është gjithashtu në formatin GIS. Përveç kësaj ka vlerësime nga përfaqësuesit e administratës komunale që të reflektojnë pozitën e tanishme në Mamushë. Informatat e kombinuara nga ato të burimeve të të dhënave kanë formuar një përmbledhje adekuate mbi situatën në Mamushë në të gjithë sektorët përcaktuar. Për qëllime të VSM-së kryesisht të dhënat nga PZHK-ja përdoren, të kombinuara me disa elemente të informatave të mblidhura gjatë procesit përgatitor të VSM-së (takimi me stafin komunal dhe me palë të tjera të interesuara). Sidoqoftë, për shkak të mungesës së sistemit monitorues sistematik disa pjesë specifike të të dhënave (kualiteti i ujit, humbja e biodiversitetit etj) ishin të papranueshme dhe ndikimi i tyre duhej të bëhej në baza vlerësuese.

Komuna e Mamushës gjendet në regjionin jugor të Kosovës. Kufizohet më Komunën e Prizrenit në Jug-Lindje, Komunën e Suharekës në Veri-Lindje, dhe me Komunën e Rahovecit në Veri-Perëndim.

Figura VI.1 Lokacion i Mamushes ne Kosove

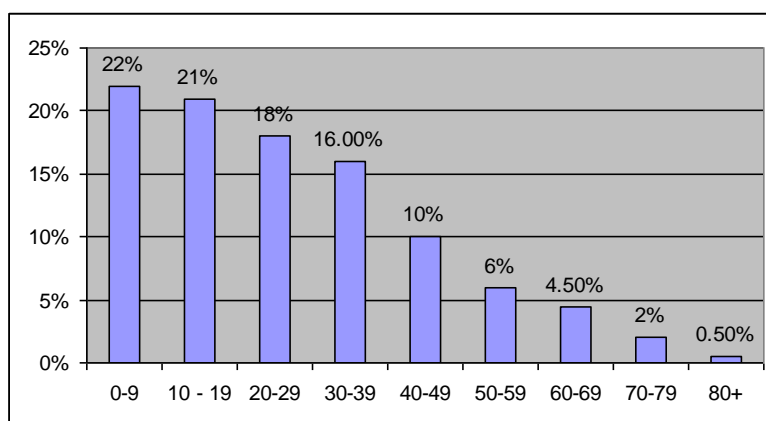
Figura VI.2 Pozita gjeografike e Mamushes

6.1 POPULLSIA

Komuna përfshinë një vendbanim me 9 lagje, sipas Rregjistrimit të Popullsisë në vitin 2011 të realizuar nga Agjencia e Statistikave të Kosovës, komuna e Mamushës i ka 5507 banor, që përbëhen nga Turqit (shumicë 93%), Shqiptar dhe RAE. Sipërfaqja e territorit të komunës së Mamushës është 10.94 km², duke i dhënë një dendësi të popullatës prej 503,4 banor/ km². Kjo shifër tregon se dendësia e popullsisë është më e lartë se mesatarja e dendësisë së Kosovës, që është 177 banor/ km². Të dhënat e nxjerra nga rregjistrimi i vitit 2011 tregon se Mamusha është e dominuar nga një popullsi e re, me 22% të qytetarëve mes 0-9, e ndjekur nga 21% të moshës mesatare 10-19, 18% të moshës 20-29; 16% të të moshës ndërmjet 30-39 dhe 6% mbi 60 vjec. Sipas PZHK-së 51% e popullsisë së komunës janë meshkuj dhe 49% janë femra.

Grafiku 6.1.1 Struktura e moshes ne komune

Burimi: Plani Zhvillimor Komunal I Mamushës 2014 – 2023, 2013

Mamusha ka 566 ekonomi familjare ku më shumë se 40% e ekonomive familjare kanë 10+ anëtarë. Duhet të theksohet që rreth 21 % e ekonomive në Mamushë janë nën numrin mesatar të MEFK (mesatarja e Madhësisë së Ekonomisë Familjare në Kosovë (MEFK) që është 5.85 anëtarë) dhe është një trend në rritje.

Rregjistrimi i Popullsisë 2011 tregon që Mamusha ka 481 objekte të banimit me 510 njësi të banimit. Sa i përket tipit të objekteve 98% e shtëpive individuale janë të tipit të vecuar dhe kryesisht janë shtëpi moderne, të rrethuara me kopshte që përdoren për qëllime tjera si bujqësi, blegtori dhe depo. Madhësia mesatare e gabaritit të njësisë së banimit është 123m². Në Mamushë ende nuk ka banim kolektiv.

Në Mamushë 90% e njërive të banimit përbëhen nga një familje. Karakteristikë e komunës është objektet me së paku një njësi banimi janë kryesisht deri në tre etazha, ku sipas Rregjistrimit të Popullsisë të vitit 2011 në Kosovë, 10,6% e objekteve kanë 1 etazhë, 71,8% e objekteve kanë 2 etazha dhe 16,6% tre etazha. Numri më i madh i objekteve janë ndërtuar nga materialet e forta ndërtimore.

Sipas PZHK-se numri total i popullsisë të aftë për punë të moshës nga 15 deri në 64 është 3440, numri popullsisë ekonomikisht aktive³ është 1216, nga i cili 97% është i punësuar, dhe 1.1% ka punuar por tani janë të papunësuar, 0.7% janë të papunësuar dhe asnjëherë nuk ka punuar, 0,9% të papunësuar por duke pritur fillimin e punës, kurse numri i popullsisë joaktive⁴ është 2224 respektivisht 65% popullsisë së aftë për punë

³ Ekonomikisht aktive: Personat e të dyja gjinive të një moshe të caktuar, që ofrojnë fuqinë punëtore në tregun e punës për aktivitetet prodhuese (të cilët e kanë kaluar kufirin prodhues të sistemit), gjatë një periudhe specifike të referencës. Kjo përfshin të gjithë personat që i plotësojnë kriteret për të qenë pjesë e të punësuarve (të punësuar apo vetëpunësuar) ose të papunësuar.

⁴ Ekonomikisht jo aktiv: Personat që nuk konsiderohen të punësuar apo të papunësuar gjatë periudhës së observimit siç janë : nxënësit, studentët, shtëpiaket, pensionistët, personat në shërbimet e detyrueshme ushtarake etj.

6.2 BIODIVERZITETI, FLORA DHE FAUNA

Komuna e Mamushës shtrihet në ultësirën e Dukagjinit në Jug të Kosovës. Mamusha është e përbërë kryesisht nga terreni i rrafshët, ku rriten produktet bujqësore, përderisa në veri-perëndim janë dy kodra Macovina dhe Tiçanlik, ku janë mbjellë vreshtat dhe një në Ju-lindje ku rriten shkurret / pyjet. Pika më e lartë e Komunës është Golubrade, me 460m dhe pika më e ulët është në 322m, që gjendet në jug.

Pjesa më e madhe e komunës është e përbërë nga toka e tipit ranor-aluvionale e shkriqet e cila është e zgjeruar në zonën e sheshtë të komunës që gjendet në jug dhe ju-perëndim, që është tokë ideale për bujqësi. Brownised smonista zgjerohet në zonat kodrinore që gjenden në veri-perëndim. Smonista e gërryer zgjerohet në zonën e sheshtë të komunës që gjendet në veri-perëndim dhe qendër, lloji aluvional i shkriqet shtrihet në zonat e sheshta dhe malore që gjenden në jug-lindje dhe jug-perëndim, dhe sasi të vogla nga toka e kuqërremët në tokën e rendimenteve të kuqërremta në jug dhe juglindje të Komunës.

Pyjet në pjesën lindore të komunës përbëhen nga Bungu (*Cuercus Sessiflora*) në kupën qiellore dhe nga dëllinja (*Juniperus spp*), murrizi (*Crateagus spp*) dhe lloje të ndryshme të Qershisë (*Prunus spp*) në shtresën e shkurreve. Toka është e shënjuar pasi që vegetacioni si kurora e pemëve të bungut janë shumë të dendura. Në vizitën në terren lloje të ndryshme të barit dhe të myshqeve janë gjetur. Lisat janë të shumë rrjedhshëm pasi që bungu ri-gjenerohet çdo tridhjetë vjet sipas pronarit. Majat përdoren si dru zjarri. Sistemi i rigjenerimit është një sistem i mrekullueshëm për prodhimin e drunjve të zjarrit, por për arsye të biodiversitetit është më mirë të lihen drunj të plaken dhe të vdesin. Pasi plaken drunj të bëhen më të mëdhenj, kanë më shumë pleh dhe vrime të kalbura dhe bëhet një mikrohabitat shumë më i rëndësishëm për organizmat të ndryshëm. Prandaj është e rëndësishme të lejohen disa drunj që të plaken. Fauna në pyje përbëhet nga zogjtë, insektet, bretkosat, bulkthat etj. Sipas pronarit të tokës, ujë banojnë në pyje.

Biodiverziteti është i pasur përgjatë lumenjve dhe rrugëve me baltë për në fushat bujqësore pasi që vegetacioni është i shëndetshëm dhe ka shumë shtresa, që gjithashtu krijojnë një vendbanim për kafshë, insekte dhe vertebror etj. Kupa qiellore e drunjve përbëhet kryesisht nga plepa (*Populus spp*), Shelgjet (*Salix spp*) dhe nga akaciet (*Acacia spp*) përgjatë lumenjve dhe llojeve të ndryshme të qershisë, (*Prunus spp*) shkozës (*Carpinus betulus*) akacies, plepat përgjatë rrugëve fushore. Shtresa me shkurre përgjatë rrugëve me baltë përbëhet nga trëndafilat, kulpra, mjedra e zezë (*Rubus Occidentalis*), shtresa barishtore përbëhet nga lëpushkat e zakonshme (*Verbascum thapsus*), cranesbills geranium (*Geranium spp*), Mos më Harro (*Myosotis ramosissima*), Kafshimi i Shqiponjës (*Leontodon spp*), Fjalët e Shën Gjonit (*Hypericum perforatum*) etj.

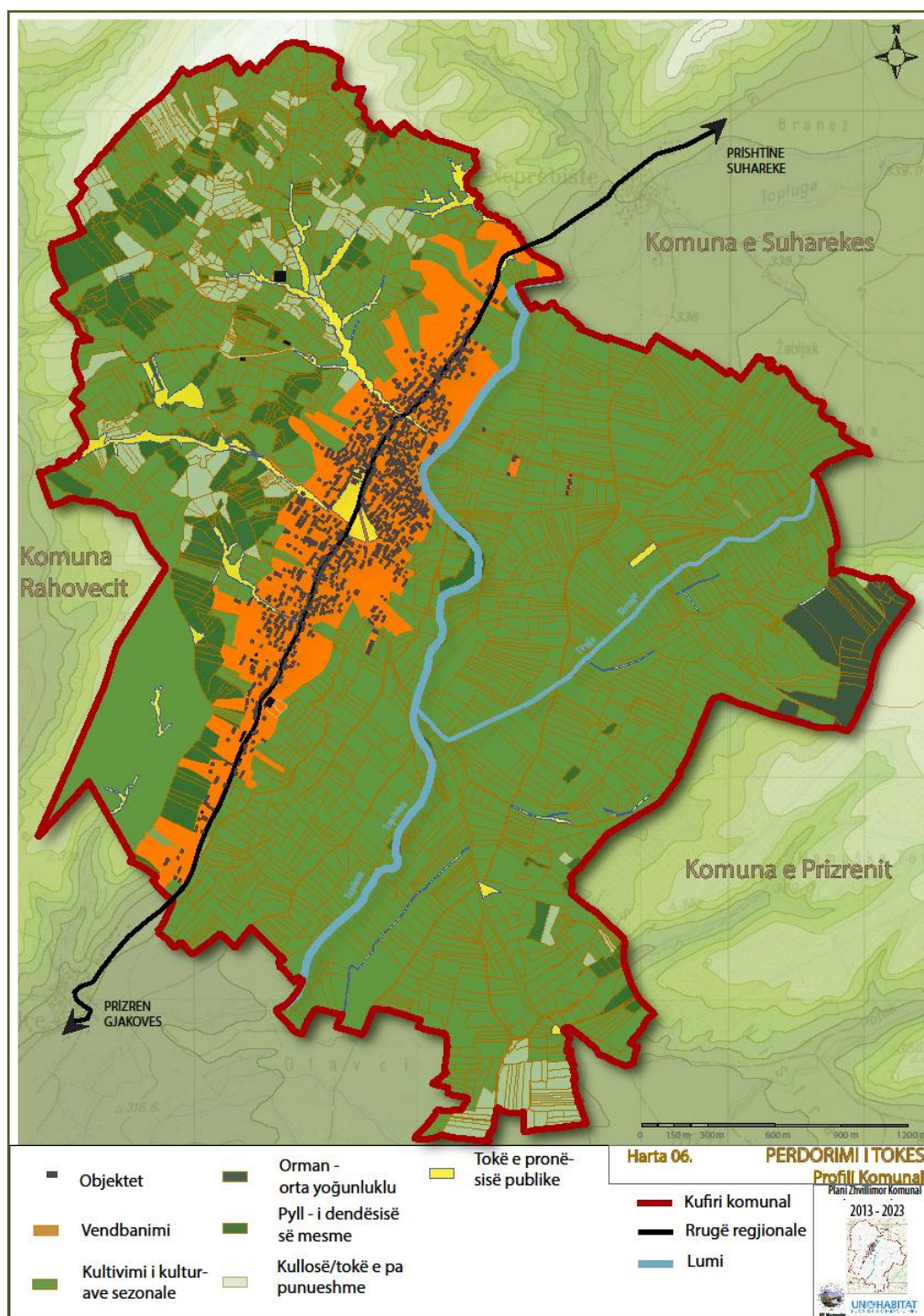
Në tokat e braktisura të ndërmarrjeve shoqërore, rrushi po rritet në mënyrë të egër. Pasi që toka nuk është kultivuar për një kohë të gjatë, rritja e bimëve ka filluar. Përveç rrushit, dëllinja dhe trëndafilat janë duke u rritur. Toka përbëhet nga Boronicat e Egra (*Vaccinium vitis-idaea*), tërfili (*Trifolium*), Fleumi livadhore (*Phleum pratense*), Dredhje (*Convolvulac eae*). Në lugina Bungu (*Quercus sessiflora*), është dominantë, por ka edhe Akacie, Dardha të Egra (*Pyrus sylvestris*), Kumbulla të Egra (*Prunus domestica*) lloje të ndryshme të panjës (*Acer spp*), dhe Privet të Egra (*Ligustrum vulgare*), po rriten. Në komunë gjinden lloje të ndryshme të faunës, siç janë bletët, lepujt, dhelprat, ujë, gjarpërinjtë, bretkosat, breshkat, zogjtë etj.

Vështrimi i përgjithshëm për biodiversitetin, flora dhe fauna është adekuate dhe speciet ekzistuese dhe vendbanimet e tyre janë të listuara. Sidoqoftë, të dhënat për speciet dhe vendbanimet e tyre nuk i përfshijnë komponentin hapësinor – vend ndodhja nuk është pasqyruar në mënyrë hartografike. Në mënyrë që monitorohet vazhdimisht gjendja e biodiversitetit në të ardhmen ka nevojë që të gjenden dhe të hartohen vendbanimet aktuale. Ky lloj i regjistrimit të dhënave gjithashtu do të ndihmojë të identifikohen zonat e kërcënuara nga copëzimi dhe të ofroj masat e nevojshme në lidhje me rrethanat.

6.3 PËRDORIMI I TOKËS

Mamusha është një komunë e karakterit rural që e ka vetëm një vendbanim që përmban nëntë lagje. Përmes komunës rrjedhin dy lumenj. Toplluha është një lum i madh, që rrjedh në lumin Drini i Bardhë dhe lumi i vogël është Tërnya. Vendosja lineare gjendet në mes të shpateve, në mes të komunës, përgjatë një rruge të ngushtë dhe gjarpërore. Lumi Toplluha kufizon pjesën qendrore të vendbanimit të Mamushës. Struktura e përdorimit aktual të tokës së komunës tregohet në skemën e më poshtme, ku zona e kaltër e çelët shënjon vendbanimin urban, ngjyra bezhë zonat natyrale/ bujqësore dhe e gjelbërta pyjet.

Harta 6.3.1 Përdorimi i tokës në Mamushë

Burimi: Plani Zhvillimor Komunal i Mamushës 2014-2023, 2012

Sipas të dhënave për Mbështetje të Mëtejme për Projektin e Përdorimit të Tokës -EULUP territori i komunës përbëhet nga pesë kategori të tokës (kategoria 1, 2, 3, 4 dhe 5)⁵. dhe përdoret kultivimin e kulturave të ndryshme të tilla si domatet, trangujt, lakrat, spinaqi, pjepri, shalqiri, dhe të tjera në sasi të vogla.

Mamusha është e përbërë nga toka e mirë bujqësore, që është shumë e përshtatshme për prodhimin e kulturave të perimeve. Kualiteti dhe sasia e prodhimit të domateve të Mamushës është rritur ndjeshëm gjatë viteve të fundit, me shumë fermer lokal që në mënyrë private investojnë në përdorimin e (serrave). Serrat ofrojnë një mjedis të mbyllur për të lashtat, të qëndrueshëm ndaj shumicës së kushteve atmosferike. Të lashtat e tjera që rriten në sezon në komunë përfshijnë trangujt, lakrat, pjeprat, shalqirit, specat, (në pranverë) dhe spinaqin, qepët dhe marulet (në dimër). Në Mamushë vetëm 203 ekonomi familjare mbajnë bagëti të cilat në përgjithësi mbahen për nevoja familjare. Rreth 92% të familjeve posedojnë gjedhe dhe lope, 26% shpezë, 6% koshere bletësh dhe 3.4% dele dhe dhen. Lopët kryesisht mbahen për sigurim të qumështit. Ky qumësht mbulon nevojat e familjeve. Delet shiten për mish në tregjet lokale. Numri i deleve ishte i lartë para 1999, mirëpo pas luftës konkurrenca nga mishi i importuar, disponueshmëria e kufizuar për tregjet e eksportit, së bashku me mungesën e automjeteve të transportit në mas të gjitha dërguan në drejtim të bllokimit efektiv të kësaj industrie në Mamushë. Pjesa më e madhe e tokës është në pronësi private me përfshirje të rëndësishme të ish tokave të NP-së në pjesën jug-perëndimore të komunës, madhësia mesatare e parcelave tokësore janë 1.43 ha. Struktura e parcelave është e ilustruar në skemën e mëposhtme.

---

⁵ Mbështetje e Mëtejme për Projektin e Përdorimit të Tokës – EULUP, i menaxhuar nga ECLLO dhe implementimin nga konzorciumi i përbërë nga GFA Grupi Konsulues GmbH (udhëheqës), BVVG i Gjermanisë dhe DLG nga Holanda.

Harta 6.3.2 Struktura e parcelave në Mamushë

Burimi: Plani Zhvillimor Komunal i Mamushës 2014-2023, 2011

6.4 FATKEQËSITË NATYRORE

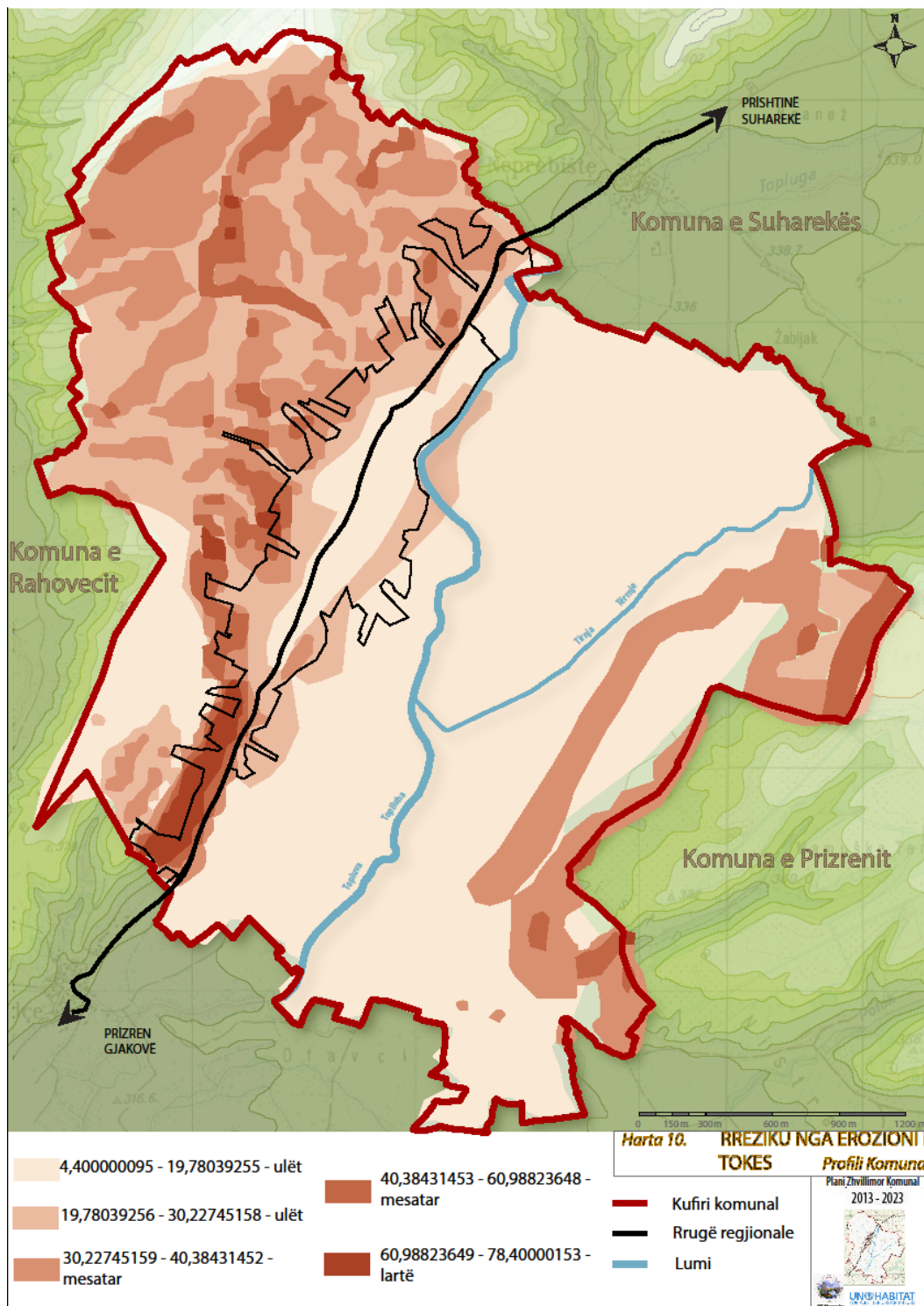
Sipas Ministrisë së Mjedisit dhe Planifikimit Hapësinor / EULU⁶P shkalla e erozionit në komunën e Mamushës është e ulët në pjesën më të madhe, por ka pjesë që janë të prekura nga një shkallë e moderuar dhe e ulët, për shkak të faktit se ajo shtrihet në një zonë të rrafshët (shih hartën 6.4.1). Erozioni i shkallës së moderuar dhe të lartë ndodh në pyje dhe zona malore si pasojë e shpyllëzimit me prerjen e drunjve. Në mënyrë për të parandaluar këtë fenomen duhet të ndalet prerja e drunjve dhe të organizohet ripyllëzimi, etj.

Sipas Planit Hapësinor të Kosovës 2010-2020, territori i Kosovës paraqet një teren mjaft aktiv sa i përket aspektit sizmik dhe tektonik. Komuna e Mamushës ndodhet në Kategorinë e VII MKS (Merkalit-Kankani-Sieberg) zonës. Tërmeti i fundit që ka ndodhur afër Mamushës është tërmeti i Shkurtit të viti 2011 me epiqendër afër komunës së Prizrenit (fshati i Vermicë).

---

⁶Burimi: Ministria e Mjedisit dhe Planifikimit Hapësinor / Projekti i menaxhuar nga ZNKE-ja (ECLo) dhe i zbatuar nga konsorciumi i përbërë nga GFA Consulting Group GmbH (lider), BVVG nga Gjermania dhe DLG nga Holanda

Harta 6.4.1 Rreziku nga erozioni i tokës

Burimi: Plani Zhvillimor Komunal i Mamushës 2014-2023, 2013

6.5 UJI

Dy lumenj kalojnë përmes Komunës së Mamushës “Toplluha” dhe “Tërnya”. Lumi Toplluha, me një gjatësi prej 4 km fillon në Shkozë të Malishevës, ndërsa lumi Tërnya me një gjatësi prej 2.5 km fillon në Sallagrazhë – Suharekë. Kualiteti i ujit i këtyre lumenjve është i ulët dhe nuk përdoret për pije apo ujitje në kuadër të Komunës së Mamushës.

Burimet e ujit në Komunën e Mamushës janë të shumta. Mamusha furnizohet me ujë të pijshëm nga dy rezervarët që gjenden në pjesën veri - lindore të komunës. Rezervarët furnizohen me ujë nga dy burime që gjenden në pjesën perëndimore dhe lindore të Mamushës. Rezervarët mbajnë 300.000 Litra dhe 150.000 Litra. Rrjeti i furnizimit me ujë është themeluar nga ATBNZh-ja në vitin 2005 dhe i furnizon të gjitha ndërtesat me ujë të pijshëm. Sipas zyrtarëve komunal, sasia e ujit i plotëson nevojat e qytetarëve të Mamushës. Rezervarët janë të furnizuar me pompa ujore të cilat punojnë me elektricitet. Sipas testeve kimike të bëra më 17.03.2010 kualiteti i ujit në rezervar i plotëson standardet përkatëse.

Pasi që Mamusha ka problem me furnizim të rregullt me elektricitet, reduktimet elektrike ndikojnë në furnizimin me ujë.

Një burim tjetër i ujit janë pusët në secilën shtëpi por këto puse nuk janë në ndonjë rrjet apo të lidhura me njëra tjetrën. Konsumimi nga pusët nuk kontrollohet nga autoritetet. Për më tepër janë katër fontana tradicionale (burime) që gjenden në lindje të komunës. Këto fontana publike përdoren nga fermerët në zonat përreth.

Është një rrjeti i kanalizimit rreth 1500 m në Mamushë, i përbërë nga dy segmente. Nuk ka asnjë trajtim operativ dhe njëri segment i rrjetit shkarkohet në ujërat sipërfaqësor – kryqëzimi i lumenjve Toplluha dhe Tërnya, i ndot të dy burimet e ujit. Kjo është një breng serioze. Segmenti tjetër është i lidhur me sistemin e kanalizimeve në Medvegj (fshat në Komunën e Prizrenit). Për shkak të dimensioneve të pamjaftueshme të gypave të kanalizimit, ka nevojë për përmirësimin e rrjetit. Megjithatë, në 2012 rrjeti i ujit dhe i kanalizimit janë nën mbikëqyrjen dhe mirëmbajtjen e Kompanisë Rajonale të Ujit “Hidroregjioni Jugor” me bazë në Prizren, por ende ekziston problemi i mos pageses së faturave për shpenzim.

Si rezultat i rrugëve të kualitetit të ulët, nuk ka një sistem të duhur për kullimin e shiut përveç në rrugët periferike të cilat janë financuar nga Bashkimi Evropianë (rreth 2.5 km). E gjithë sasia e ujit të mbledhur shkarkohet në lumin Toplluha. Rruga lokale (kryesore) gjithashtu nuk ka sistem për kullimin e shiut, dhe kjo duhet të adresohet në fazat e më vonshme.

Në Komunë burimet e ndotjes së ujit janë mbeturinat e ngurta, ujërat e zeza, pesticidet dhe plehrat artificiale. Duke hedhur mbeturinat të ngurta njerëzit në mënyrë të pavetëdijshme shkaktojnë ndotjen e ujit ashtu edhe ndotjen e tokës. Një pjesë e popullsisë që nuk paguan tarifat e kompanisë së mbeturinave i hedhin ato në zonat e zbrazura dhe në lumin Toplluha. Kjo shkakton ndotjen e lumit, zvogëlimin e kualitetit të ujit dhe përkeqësimin e natyrës. Hedhja e ujërave të ndotur në lumenj ndikon shumë në ata. Një tjetër burim i ndotjes së ujit është uji i ndotur që rrjedhin nga shtëpitë të cilat nuk kanë qasje (rreth 4,61% nuk kanë qasje dhe për rreth 35,8% të ndërtesave nuk ka të dhëna). Pesticidet e përdora në bujqësi e ndotin ujin nëntokësor.

Pasi që nuk ka një sistem të rregullt të monitorimit të kualitetit të ujit në lumenjtë Toplluha dhe Tërnya shkalla e saktë e ndotjes nuk është e njohur. Mund të vlerësohet që kanalizimet e patrajtuara shkaktojnë ndotje me lëndë ushqyese (azotit dhe fosfori) dhe ndikon në kërkesën biokimike të oksigjenit (KBO). Pasojat nga përdorimi ekstensiv bujqësor i tokës në Mamushë është e mundshme të pasqyrohet në shkallë të lart të ndotjes me nitrate (veçanërisht azotit). Gjithashtu ka të ngjarë se përveç substancave organike uji nëntokësor ndotet nga elementet kimike nga përdorimi i pesticideve. Në mënyrë që të vlerësojnë saktësisht gjendjen aktuale të problemit të ndotjes dhe të monitorojnë suksesin e masave të propozuara për të zgjidhur këtë, indikatorët kryesor të kualitetit të ujit duhet të maten rregullisht.

6.6 AJRI DHE KLIMA

Në Mamushë nuk ka sistem monitorues për kualitetin e ajrit. Ajri ndotet nga përdorimi i llojeve të ndryshme të karburanteve të përdorura nga njerëzit për ngrohje gjatë sezonit të dimrit. Ajri ndikohet në mënyrë të konsiderueshme për shkak të përdorimit të karburanteve të kualitetit të ulët dhe teknikave të papërshtatshme të ndezjes. Pas djegies së ndotësit e prodhuar nga djegia përzihen me ajrin dhe ndikojnë në mjedis gjithashtu edhe në njerëzit që jetojnë në këto zona. Në Mamushë më së shumti si lëndë djegëse përdoret druri dhe në disa raste qymyri, të dyja këto mënyra të

energjisë që ofrojnë furnizim me energji nuk mund të konsiderohen të qëndrueshme dhe përfshinë nivel të lartë të emetimit të CO². Burime shtesë të ndotjes së ajrit janë trafiku dhe pluhuri. Kjo e dyta kryesisht krijohet nga rrugët e pashtruara gjatë periudhave të thata. Rezultatet e përgjithshme të ndikimit të ndërrimit të klimës ndodhin edhe në Kosovë e njësoj edhe në Mamushë mund të shihet kjo në ngritjen e temperaturave, zvogëlimi i reshjeve, përmbytjet dhe thatësinë. Ndërrimi i klimës ndikon direkt në sektorët e zhvillimit dhe jetën e banorëve. Komuna e Mamushës kryesisht kontribuon në ndërrimin e klimës duke përdorur dru për ngrohje dhe gjeneratorëve me naftë për energji elektrike. Arsyet kryesore për këto aktivitete janë niveli jo-adekuate të furnizimit me energji, reduktimet e shpeshta të energjisë, mungesa e ngrohjes qendrore dhe përdorimi i veturave (të rregullta dhe bujqësore).

Mungesa e sistemit adekuat dhe të rregullt të monitorimit aplikohet gjithashtu edhe për vlerësimin e cilësisë së ajrit – ky lloj i të dhënave sasiore nuk ishte i arritshëm gjatë VSM-së aktuale. Në mënyrë që të vlerësojnë gjendjen aktuale dhe përmirësimin e kualitetit të ajrit në Mamushë indikatorët kryesor siç janë dyoksidi i azotit (NO₂), ozoni (O₃) dhe dyoksidi i sulfurit (SO₂) duhet të maten rregullisht.

6.7 TOKA

Një nga faktorët më të rëndësishëm të ndotjes së tokës është rritja e popullsisë. Rritja e popullsisë e ngrit kërkesën për konsum që dërgon në prodhimin e mbeturinave të ngurta. Për shkak të kalbjes të mbeturina të ngurta kualiteti i tokës zvogëlohet, kjo shihet shumë shpesh në Mamushë. Rreth 77% e popullsisë hedhin mbeturina të ngurta në zonat e zbrazura dhe lumenj, sepse nuk paguajnë tarifën për kompaninë për mbledhjen e tyre. Një burim tjetër i ndotjes janë pesticidet dhe plehurat artificiale të përdorura në bujqësi. Përdorimi i tepërt i pesticideve dhe plehrave i rrit substancat toksike në tokë e cila shkakton shkatërrimin e strukturës së saj. Në Mamushë 100% e fermerëve përdorin pesticide dhe plehra artificiale në procesin e prodhimit. Ngjashëm me çështjet e ujit dhe ajrit gjendja aktuale e ndotjes së tokës mund të përshkruhet vetëm në baza vlerësuese, sepse nuk ka të dhëna sasiore në dispozicion rreth karakteristikave të kualitetit të tokës. Pasi që cilësia e tokës është një nga pasuritë kryesore për zhvillimin aktual të ekonomisë së Mamushës (bujqësorë) karakteristikat kryesore të kualitetit të tokës (Azoti, fosfori, kaliumi, sulfuri etj) duhet të maten me një rregullsi adekuate.

6.8 MANGËSITË E IDENTIFIKUARA TË TË DHËNAVE

Popullsia

Sipas Profilit Komunal, numri i popullsisë është marrë nga Rregjistrimi i Popullsisë të vitit 2011. Kjo e fundit është përdorur më tej në Profilin Komunal (vlerësimi i dendësisë së popullsisë etj), pasi që vlerësohet të jetë më e saktë. Megjithatë raporti final i VSM-së mbi formën e informacionit regjistrimi i fundit duhet të merret parasysh. Për dendësinë e popullsisë vetëm një numër i përgjithshëm për gjithë komunën është siguruar për procesin e mëtejshëm të planifikimit dhe ky indikator i VSM-së për zona të ndryshe do të mund të ishte i dobishëm, veçanërisht për të vlerësuar ngarkesat aktuale nga banorët e zonave urbane, përdorimi i burimeve, nevoja për infrastrukturë. Ndërsa mirëqenia ekonomike mund të shndërrohet në një faktor të rëndësishëm në lidhje me aftësinë e popullsisë për të aprovuar dhe zbatuar një stil të qëndrueshëm të jetesës (pasi në disa raste kjo lloj sjellje përfshinë edhe shpenzime) shkalla e varfërisë është një indikator i rëndësishëm, në këtë rast të dhënat e përcaktuara nga burime të ndryshme (Banka Botërore, departamenti lokal i mirëqenies sociale) ndryshon.

Të dhënat sasiore mjedisore

Mangësitë kryesore që mund të identifikohen në komunën e Mamushës janë mungesat e të dhënave kualitative rreth gjendjes aktuale të mjedisit, veçanërisht sa i përket kualitetit të ujit, tokës dhe ajrit. Për shembull të dhënat për konsumimin e ujit të pijshëm bazohen në vlerësimet për të plotësuar nevojat e amvisërive. Nuk ka të dhëna numerike të ofruara për shkallen e konsumit ditor/mujor për të vlerësuar qëndrueshmërinë e sigurimit të ujit të pijshëm me rritjen e popullsisë. Nuk ka dëshmi që kualiteti i ujit të pijshëm monitorohet rregullisht – vetëm me matjen për arritjen e kuotës së masave për të plotësuar standardet. Ndërsa në Profilin Komunal paraqitet përdorimi i gjerë i puseve, një informacion i mëtejshëm është i nevojshëm se si këto janë të shpërndara gjeografikisht dhe për burimet e ujit dhe kualitetin në mënyrë që të vlerësoj ndikimin e tyre në burimet nëntokësore të ujit dhe kërcënimet e mundshme të ndotjes. Sa i përket kanalizimit supozohet se nuk ka shënime për rreth 35,8% të

ndërtesave. Megjithatë është vlerësua nga përfaqësuesit e autoriteteve lokale se sektorët pa të dhëna ka mundësi të mbulohen më furnizim të ujit dhe mundësi për mbledhjen e kanalizimeve.

Tani nuk ka të dhëna specifike në lidhje me efektet dhe esencën e ndotjes së shkaktuar nga mungesa trajtimit të ujërave të zeza – në mënyrë që të ketë një pasqyrë të qartë në lidhje me shkallën dhe thelbin e problemit, të dhënat numerike duhet të mblidhen që të reflektojnë ujërat e zeza dhe indikatorët e cilësisë së ujit. Burimet nëntokësore të ujit vlerësohen të jenë të pasura – për të ruajtur përdorimin e qëndrueshëm të tyre në të ardhmen nevojiten të dhëna adekuate.

Çështja e cilësisë së ajrit gjithashtu përshkruhet shumë përgjithësisht dhe e bazuar në vlerësime njësoj si për sistemin e monitorimit të cilësisë së ujit nuk ka sistem të monitorimit të ajrit për të mbledhur dëshmi të qarta se a ka apo nuk ka çështje të veçanta në lidhje me cilësinë e ajrit të cilat duhet të adresohen në kuadër të procesit të PZHK-së dhe VSM-së. Nuk ka të dhëna specifike në lidhje me dëshmitë e ndotjes nga makinat, ngrohja, djegia e mbeturinave në deponitë jo-formale. Kjo e fundit si burim i ndotjes është përmendur por nuk ka të dhëna në lidhje me masat.

Prerja e pyjeve është deklaruar të jetë një problem, nuk ka në dispozicion të dhëna specifike numerike të cilat do të vlerësonin shpejtësinë/ dhe masën e humbjes së habitatit të pyjeve dhe të nxirren masa relevante të mbrojtjes.

Është e mundshme që të mos ketë njohur të nevojshme dhe burime për të aranzhuar aktivitetet për monitorimin lokal të mjedisit, pasi që ka një nevojë më të gjerë që të mblidhen, procedohen dhe gjeneralizohen të dhënat mbi natyrën e Kosovës, gjendjen e mjedisit dhe faktorët të cilët ndikojnë në të, është e arsyeshme të adresohet ky problem në qendër.

Çështjet kyçe që lidhen me PZHK-në e Mamushës

Duke analizuar ndikimet e mundshme mjedisore të situatës aktuale të Mamushës dhe PZHK-në, ekzistojnë tre fusha kryesore të lëndëve të cilave duhet kushtuar vëmendje e veçantë në mënyrë që të u ofrohet zgjidhje e qëndrueshme për zhvillim të ekuilibruar dhe të suksesshëm të komunës.

Përdorimi i balancuar i tokës – një bilanc efektiv dhe funksional në mes të zonave bujqësore, natyrore dhe të banimit është thelbësor për zhvillim të qëndrueshëm të Mamushës. Për shkak të sfondit historik dhe administrativ, zhvillimi i vendbanimit nuk ka qenë i bazuar në proceset e përditësuara të planifikimit hapësinor. Si rezultat ekzistojnë vendbanime joformale të vendosura në zona të cilat nuk janë të përshtatshme për këtë qëllim për shkak të arsyeve ekonomike dhe mjedisore si dhe kërcënimit për zonat bujqësore/natyrore me vlerë të lartë. Pasi që ekziston një sasi e madhe e tokës bujqësore së cilësisë së lartë brenda Mamushës, ku (bujqësia) gjithashtu shërben si fushë kryesore e ekonomisë lokale dhe siguron shumicën e të ardhurave të banorëve lokal, çështje kryesore mbetet gjetja e një ekuilibri në mes të ekonomisë/bujqësisë, cilësisë së jetesës në vendbanime urbane si dhe mjedisit. Gjetja e bilancit është veçanërisht e rëndësishme por edhe shumë e vështirë pasi që ekzistojnë lidhje të ngushta në mes të fushave të subjekteve si përmes procesit të planifikimit hapësinor ku autoritetet lokale janë të dedikuara që të ofrojnë një cilësi të lartë të jetesës –si natyrore ashtu edhe artificiale për qytetarët e saj duke përfshirë aftësinë për të mbështetur veten e tyre. Në rastin e Mamushës zonat bujqësore si dhe ato të banuara përdoren nga banorët vendas (nuk ka dëshmi rreth ekzistencës së ndërmarrjeve të jashtme bujqësore etj, përdorimi i burimeve të tokës bujqësore në Mamushë) prandaj zonimi i balancuar në zonat kur bëhet përdorimi i tokës është jashtëzakonisht i rëndësishëm. Në anën tjetër aktivitetet në të dy këto zona mund të përfshijnë kërcënime për burimet natyrore – zgjerimi i zonave bujqësore/urbane në zona natyrore, ndotja nga bujqësia (plehurat) si dhe nga mbeturinat e ngurta dhe ujërat e zeza.

Ekziston nevoja për shpërndarjen e duhur të zonave të ndryshme në mënyrë që të sigurohet një cilësi e lartë e jetesës për qytetarët, kushtet për mbrojtjen e biodiversitetit dhe përdorim të qëndrueshëm ekonomik (bujqësor, industrial dhe të shërbime).

Bujqësia e qëndrueshme – Mamusha ka një sfond historik bujqësor dhe PZHK-ja parashikon që përdorimi i tokës bujqësore të bëhet më intensiv në mënyrë që të sigurojë qëndrueshmëri dhe konkurrencë ekonomike për komunën. Prandaj kërcënimet kundrejt bujqësisë intensive duhet që të adresohen. Megjithatë, duhet që të merret parasysh që në një situatë ku shumica e zonave rurale në Kosovë dhe Mamushë janë të prekura nga periudha e tranzicionit të fundit që përbën kalimin nga një ekonomi e centralizuar në një ekonomi të tregut të lirë dhe se shkalla e papunësisë është relativisht e lartë në zonat rurale, kufizimet e rrepta dhe të shpejta mjedisore nuk do të zbatohen në mënyrë efektive pasi që aktivitetet bujqësore ofrojnë një burim të rëndësishëm të të ardhurave. Megjithatë, kjo zonë ka një potencial të mirë që të zhvillohet në rajon me një bujqësi të qëndrueshme, siç ekziston një traditë për organizimin e aktiviteteve bujqësore më tepër nga fermat e vogla familjare si dhe përdorimi i burimeve të përbashkëta për jetesë dhe bujqësi. Kompostimi duhet që të konsiderohet si një masë perspektive për të reduktuar/shmangur mbeturinat urbane si dhe ato bujqësore me potencial për të kontribuar në plehërim të qëndrueshëm, sipas UN–Habitat (2012) „kompostimi është

një proces i lirë i cili mund të merret me gjysmën e mbeturinave urbane duke e bërë atë si një opsion të përshtatshëm, veçanërisht për qytetet e vendeve në zhvillim e sipër. Nëse është pjesë e një programi të integruar për menaxhimin e mbeturinave, kompostimi favorizon riciklimin dhe ul sasinë e gazit të serave (GHG)'. Edhe pse nuk ka prova që aktivitetet bujqësore në Mamushë përfshijnë përmirësimin e madh të tokës duke bërë përshtatjen e kushteve hidrologjike të tokës, rreziku që kanoset për shkaktimin e një rrëmuje në kushtet hidrologjike duhet që të merret parasysh gjatë planifikimit dhe zbatimit të aktiviteteve bujqësore.

Reduktimi/Shmangia e ndotjes – ndotja e tokës dhe ujit nga bujqësia, mbeturinat e ngurta dhe ujërat e zeza aktualisht janë dy shqetësimet kryesore mjedisore në Mamushë. Prandaj ekziston nevoja për marrjen e masave të cilat do të përmirësonin situatën aktuale dhe do të ngritin kushtet për shmangien e ndotjes së mëtutjeshme. Përveç përdorimit të burimeve të tokës një veprimtari shumë e gjerë bujqësore mund të përfshijë rreziqet e ndotjes nga plehrat, vëmendje e veçantë duhet që ti kushtohet faktit që brenda zonave bujqësore në Mamushë janë të vendosur dy lumenj pasi që bujqësia luan një rol të madh në eutrofikimin e ujërave sipërfaqësor. Sipas PZHK-së tejkalimi i azotit mund të shihet në disa vende, në bimë treguese të tilla si majdanozi (*Anthiscus sylvestris*) dhe Hithrat Thumbues (*Urtica dioica*).

Pasi që Mamusha po përballlet me një sfidë për zgjidhjen e situatës me hedhjen e paligjshme të mbeturinave të ngurta, efektet e themelimit të një sistemi për menaxhimin e mbeturinave të ngurta duhet që gjithashtu të konsiderohen, të tilla si:

- efektet shëndetësore dhe mjedisore të mbeturinave të akumuluar të pa-grumbulluara si dhe vendet klandestine të deponimit
- efektet shëndetësore dhe mjedisore të pajisjeve të mbeturinave të ngurta, duke përfshirë bartjen, kompostimin dhe objektet e deponive
- emetimet në ajër nga automjetet për grumbullimin e mbeturinave dhe bartjen e tyre
- trajtimi i veçantë dhe asgjësimi i mbetjeve të rrezikshme

Kur bëhet fjalë për hedhjen e paligjshme të mbeturinave dhe sistemin jo-adekuat për menaxhimin e mbeturinave është e rëndësishme që të theksohet që ky problem nuk mund të zgjidhet vetëm në nivel të qeverisjes vendore. Vendndodhja e deponive dhe sistemi i menaxhimit duhet që të koordinohen nga autoritetet kombëtare. Megjithatë, zgjidhjet lokale (të tilla si stacionet e transitit të mbeturinave) janë dëshmuar të jenë efektive dhe ia vlen që të zbatohen edhe në Mamushë gjithashtu. Sipas UN-Habitat (2012) „madhësia dhe vendndodhja e deponive përcakton koston dhe faktorët e jashtëm. Përparesia e koston së ndërtimit dhe operimit në shkallë të gjerë nga deponitë e mëdha mbi deponitë e vogla ka rezultuar në një trend të deponive rajonale. Deponitë e mëdha mund të jenë më efektive në koston për ton por mund të kenë kosto më të mëdha të transportit dhe efekte negative mbi vlefshmërinë e pronës se sa deponitë e vogla; ato gjithashtu janë të papëlqyera nga komuniteti. Vendndodhja e deponisë mund të minimizojë faktorë të tillë si rritja e trafikut, zhurma, erëra të pakëndshme, degradimi i mjedisit dhe përdorimin e kufizuar të tokës, dhe tampon zonat përcaktojnë se ku nuk duhet që të vendosen këto deponi.

Masa të tilla si sigurimi i hapësirave për klasifikim dhe riciklim afër zonave ku janë gjeneruar mbeturinat mund të ndihmojë zvogëlimin e shkatërrimit të vendeve nga mbeturinat“. Gjatë themelimit të një sistemi të fortë për trajtimin e mbeturinave duhet që të konstatohet që deponia/stacioni transit për trajtimin e mbeturinave nuk është një strukturë e lehtë për tu vendosur dhe mund që të mos mirëpritet nga komuniteti lokal për shkak të frikës nga erërat, insektet, brejtësit, emisionet e gazrave dhe ndotja e ujit që mund të rezultojë. Në rastin e Mamushës mbeturinat e ngurta duhet që të vendosen në një deponi jashtë kufijve të komunës mirëpo shqetësimi kryesor do të jetë mbledhja e mbeturinave të ngurta nga familjet – përveç efekteve mjedisore të mësipërme duhet që të merret parasysh edhe aspekti social pasi që ka ende nevojë për përmirësim të mëtutjeshme të zakoneve të banorëve që të përfshihen në sistemin e menaxhimit të mbeturinave dhe paguajnë për të.

Grumbullimi i mbeturinave të ngurta është një nga problemet më të mëdha në komunën e Mamushës. Ekzistojnë dy deponi joformale të cilat nuk menaxhohen në qytet dhe shkaktojnë degradimin e mjedisit. Asgjësimi i pahijshëm ndot ujin në tokë dhe djegia e mbeturinave mund të rezultojë në kimikate toksike të cilat lëshohen në atmosferë. Vendosja e deponive në terren të shtrirë të ulët natyror, paraqet potencial për rritjen e ndotjes dhe mbeturinave gjatë rasteve të përmblyetjeve, drejt vendbanimeve, duke paraqitur rrezik për shëndetin në të njëjtën kohë.

Grumbullimi formal i mbeturinave të ngurta në Mamushë menaxhohet nga kompania private I&S. Sipas kësaj kompanie 150 familje janë duke paguar tarifën për shërbime kurse të tjerat kanë zgjedhur që të hedhin mbeturinat e

tyre në mënyrë joligjore të mos paguajnë për shërbimin në fjalë. Performanca e tyre varet në normën e pagesës për mbledhje nga qytetarët për këtë shërbim. Pas raporteve të kompanisë, niveli i taksave të mbledhura është vlerësuar të jetë 23%. Sasia e mbeturinave për prodhuara për kokë është 300 kg/për vit. Nuk ka asnjë klasifikim dhe riciklim të mbeturinave të ngurta në Mamushë. Pika grumbulluese për Komunën e Mamushës është në Landovicë, e cila merr rreth 15 ton/në muaj.

Faktori kryesor që shkakton degradim janë mbeturinat e ngurta. Zakonisht degradimi shkaktohet nga mbeturinat e ngurta që hidhen në tokë boshe dhe në lumenj. 23 % e popullsisë së Mamushës i mbledhin dhe hedhin mbeturinat në kompanisë e cila është përgjegjëse për grumbullimin e mbeturinave, kurse 77% e popullsisë i hedhin mbeturinat në lumenj, etj. Për të adresuar çështjet e identifikuara mjedisore gjatë implementimit të raportit të PZHK-së, raporti aktual i VSM-së propozon një sërë objektivash mjedisore të cilat duhet të përmbushen gjatë periudhës së PZHK-së.

VII. OBJEKTIVAT MJEDISORE, TREGUESIT DHE SYNIMET

VSM-ja përdor një kombinim të objektivave, tregueseve dhe synimeve për të parashikuar efektet, përshkruar dhe monitoruar ndryshimin e planeve dhe programeve të propozuara në fushën e mjedisit. Objektivat Strategjike Mjedisore dhe synimet përcaktojnë qëllimet dhe pragjet të cilat duhet të merren parasysh gjatë vlerësimit të ndikimit të Planeve dhe Programeve mbi mjedisin. Aleatë për zhvillimin e NP-ve janë treguesit dhe caqet mjedisore. Indikatorët ndihmojnë në aspektin e monitorimit të VSM-së, ndërsa synimet ofrojnë synime reale dhe të arritshme për të cilat autoritetet lokale mund të punojnë. Treguesit përdoren për të ilustruar dhe komunikuar efektin në një mënyrë të thjeshtë dhe efektive. Treguesit mund të përdoren gjithashtu për të formuar bazën për monitorimin e programit të PZHK-së.

Objektivat mjedisore sigurojnë një “qëllimi” pikë referues kundër të cilit efektet mjedisore të planit mund të testohen. Ato duhet që të jenë zakonisht të ngjashme me masat që janë në PZHK ose që dalin nga objektivat që mund të ekzistojnë. Shembuj të objektivave mjedisore: ulja e zhurmës dhe dridhjes në zonat e banuara, rritja e kualitetit të ujit në ujërat sipërfaqësor, ulja e emetimeve të CO² nga transporti apo gjenerimi i energjisë elektrike, minimizimi i ndikimeve ose vendbanimeve të caktuara.

Treguesit ofrojnë mjetet për të matur progresin drejt arritjes së objektivave mjedisore me kalimin e kohës të tilla si ankesat e zhurmës të marra gjatë një periudhe specifike kohore, kualitetit të lumit/liqenit, tonelatave të emetuara të CO²-së për vit, zonat e përcaktuara të vendbanimeve.

Qëllimet përshkruajnë gjendjen e dëshirueshme në lidhje me çdo objektiv në terma sasiorë, siç vijon: ulje prej 50% e ankesave të zhurmës, përmbushja e objektivave të kërkuara nga rregulloret e fosforit, X tonelata të CO² të emetuara deri në vitin 2020 ose ndikime jo të rëndësishme për popullatën e llojeve të mbrojtura. Është e rëndësishme që treguesit të jenë të matshëm dhe objektivat të jenë reale dhe të sigurojnë që ekzistojnë rrjete monitoruese për matjen e treguesit, ose që ka burime në dispozicion për ndërtimin e rrjeteve të reja monitoruese. Qëllimet sasiorë dhe treguesit janë më të dobishëm se sa ata cilësor, pasi që ata mund të gjenerojnë të dhëna të prekshme dhe reale për aq kohë sa janë realiste, janë më lehtë që të monitorohen. Megjithatë, treguesit cilësorë nuk duhet që të nën-vlerësohen, sepse nganjëherë ato janë i vetmi opsion në dispozicion për matjen e performancës.

Objektivat, qëllimet dhe treguesit tashmë janë propozuar në fazën e studimit dhe diskutuar gjatë punëtorive publike. Për shkak të faktit se ka mungesë të sistemeve të monitorimit të mjedisit në Mamushë / Kosovë në këtë moment shumë tregues dhe qëllime janë në shkallën e përmirësimit në një gjendje të veçantë të mjedisit.

Fusha	Objektivi	Synimi	Treguesi
Uji	Rritja e kualitetit të ujit të pijshëm	30%	Përmirësimi (%) i cilësisë së ujit të sistemit qendror të ujit
	Diversifikimi i burimeve të ujit të pijshëm	2	Burime të reja të ujit të pijshëm
	Sigurimi i qasjes në sistemin e kanalizimit, trajtimi i ujërave të zeza	50%	Përqindja e ujërave të zeza që trajtohen siç duhet; Kualiteti i ujërave të zeza të trajtuara;
Përdorimi i Tokës	Ruajtja e tokës së punueshme	90%	Hektarë/përqindja e tokës së punueshme që ruhet nga vendbanimet/industria etj
	Shmangia e zonave jo-formale të banimit	80%	Ulja (%) e shumës së hektarëve/metrave katrorë të zonave me banim jo-formale
	Përmirësimi i cilësisë së zonave të banimit dhe sigurimi i hapësirave të hapura cilësore dhe shërbimeve shoqërore	Treguesi cilësor	Përmirësimi i cilësisë së jetesës
Bujqësia	Ri-aktivizimi i vreshtave	70%	Hektarët/përqindja e vreshtave të ri-aktivizuara
	Ulja e ndotjes në tokë dhe në ujë nga plehurat	50%	Shtirirja e tokës së pa-ndotur
Mbeturinat	Eliminimi i deponive ilegale	80%	Eliminimi i përqindjes së hedhjeve ilegale ose kthimi i tyre në stacione transite të mbeturinave
	Vendosja e një sistemi për grumbullimin e mbeturinave të ngurta dhe trajtim	50%	Rritja e (%) nr. të ekonomive familjare të përfshira në mbledhjen e duhur të mbeturinave të ngurta dhe të sistemit të trajtimit
Peizazhi	Ofrimi i kushteve për ruajtjen e biodiversitetit	Treguesi cilësor	Rritja e numrit të vendbanimeve, ruajtja e vendbanimeve të tanishme
	Integrimi i rrjeteve ekologjike në komunë	10%	Shtirirja/përqindja e elementeve të rrjetit ekologjik (korridoreve të gjelbra, zonave kryesore të mbrojtura, zonave të shmangura)
Energjia	Sigurimi i energjisë alternative (diellore, me erë)	20%	Përqindja e përdorimit të energjisë totale
Transporti	Vendosja e kushteve për transport të qëndrueshëm, trotuar të sigurtë/rrugë për çiklizëm	2km	Gjatësia e trotuareve të reja apo të rinovuar/rrugëve për çiklizëm

VIII. VLERËSIMI I NDIKIMEVE MJEDISORE TE PZHK-së

Kapitulli strategjik përcakton një deklaratë rreth vizionit për komunën e Mamushës siç vijon:

Komuna e Mamushës – zhvilluar në bazë të burimeve bujqësore dhe me aftësinë për të krijuar burime alternative, me shërbime cilësore publike, infrastrukturë të përshtatshme dhe mjedis të sigurve dhe të pastër.

Vizioni së bashku me parimet e përgjithshme të zhvillimit janë të drejtuara drejt përmirësimit të mjedisit natyror dhe jetësor, duke promovuar qeverisjen e mirë dhe bashkëpunimin, ekonomi dhe zhvillim të qëndrueshëm dhe prandaj nuk ka ndikime të rëndësishme negative që nuk mund të identifikohen nëse këto parime do të zbatohen me aktivitetet e parapara në PZHK. Qëllimet afatgjata të zhvillimit janë ndarë në 6 fusha tematike: demografia dhe situata socio-ekonomike (1), zhvillimi ekonomik (2), infrastruktura dhe shërbimet publike (3), përdorimi i tokës, banimi dhe vendbanimi (4), mjedisi, zonat të prirura ndaj rrezikut dhe degradimit dhe tashëgimia kulturore (5) si dhe kapacitetet njerëzore dhe institucionale në fushën e planifikimit hapësinor (6). Brenda çdo fushe janë të renditura qëllimet dhe objektivat. Nga fushat e lartpërmendura, objektivat nga fusha e dytë - zhvillimi ekonomik është kryesisht i fokusuar në bujqësi dhe industrinë e ndërlidhura – mund të ketë ndikim të rëndësishëm mjedisore nëse nuk zbatohen në mënyrë të qëndrueshme. Objektivat në fushën e tretë (infrastruktura/shërbimet publike) janë të drejtuara kryesisht në qëndrueshmërinë dhe përmirësimin e situatës aktuale dhe për këtë arsye mbajnë një potencial për ndikime mjaft pozitive mjedisore, për shembull ndërtimi i trotuareve në rrugë, promovimi i transportit të jo-motorizuar, trajtimi i ujërave të zeza, trajtimi i mbeturinave të ngurta. Objektivat nën fushën 4 janë kryesisht të përqendruara në ngritjen e vetedijes rreth planifikimit hapësinor, mbrojtjes dhe përdorimit racional të tokës.

Objektivat nën fushën 5 janë kryesisht të përqendruara në zgjidhjen e problemeve aktuale të mjedisit dhe zbutjen e efekteve nga zhvillimi ekonomik.

Prandaj zbatimi i këtyre objektiveve nuk duhet që të ketë ndikim të rëndësishëm negativ mjedisor. Implementimi i objektiveve në fushën 6 nuk ka ndonjë ndikim të drejtpërdrejtë në mjedis, pasi që ato janë të fokusuar vetëm në thelbin administrativ, por efektet të cilat janë jo të drejtpërdrejta janë mjaft pozitive duke pasur parasysh rritjen e kapaciteteve të stafit komunal, bazës së të dhënave e cila është e përditësuar si dhe sistemin e punës për lëshimin e lejeve të ndërtimit janë baza për përmirësimin dhe qëndrueshmërinë e proceseve të vendimmarrjes të cilat janë themeluar.

Korniza propozon dy skenarë të zhvillimit hapësinor –Skenari Linear dhe Skenari i Koncentruar, që përshkruan skenarët dhe identifikon përparësitë dhe mangësitë përkatëse. Po ashtu është përpunuar një skenar i integruar i cili kombinon skenarin linear dhe atë të koncentruar, prandaj është sugjeruar që ky skenar të jetë një strukturë e përshtatshme për zhvillim në të ardhmen në komunën e Mamushës. Karakteristikat e përbashkëta për të gjithë skenarët e propozuar në përputhje me vizionin dhe objektivat strategjike pasi që toka bujqësore mbrohet nga krijimi i vendbanimeve dhe industrisë janë të rezervuara vetëm për përdorim bujqësor.

Skenari Linear – si të gjithë skenarët e tjerë, rezervon zonën juglindore të komunës për përdorim bujqësor (me përjashtim të zonave pyjore ekzistuese). Ndikimi mjedisor i përdorimit bujqësor nuk varet nga shtrirja gjeografike por nga intensiteti i zhvillimit të bujqësisë dhe aktiviteteve specifike bujqësore.

Për rastin e Mamushës është kryesisht rritja e domateve, në tokë të hapur por po ashtu edhe në sera. Në mënyrë që të zbuten efektet e rritjes së gjerë të kulturave bujqësore, masat përkatëse bujqësore-mjedisore duhet që të përpunohen dhe zbatohen në mënyrë efikase për një përdorim afatgjatë dhe të qëndrueshëm të tokës. Pasi që zona bujqësore përfshin dy lumenj, ndikimi i aktiviteteve bujqësore në lumenjë është gjithashtu i rëndësishëm, veçanërisht rreziku i ndotjes nga përdorimi i plehrave. Në këtë skenar nuk ka zona të veçanta të cilat parashikojnë shmangien e zonave bujqësore nga zonat urbane ose korridoret e lumenjve, edhe pse është përmendur rehabilitimi i tyre në përshkrim.

Një tjetër aktivitet i rëndësishëm i paraparë në skenarin linear është zgjerimi i vendbanimeve planifikuar në pjesën perëndimore të komunës. Zona e re dhe e gjerë urbane ka ndikim negativ mjedisorë pasi që do të mbulonte një pjesë me karakteristika natyrore dhe përfshin presion shtesë në shërbimet e ekosistemit, kur të jetë plotësisht e banuar. Nga pikëpamja e mjedisit pikat e forta të skenarit linear janë të përqendruara në vendosjen e zonave industriale dhe shtrirjen e zonave pyjore, kjo e fundit është gjithashtu zonë shmangie në mes të zonës së banuar aktuale dhe zonës së NSH-ve dedikuar për përdorim industrial.

Skenari i koncentruar – skenari i koncentruar nuk parashikon krijimin e zonave urbane krejtësisht të reja dhe të gjera në zonat aktuale natyrore, zhvillimi i zonave urbane është planifikuar nga dendësimi i zonës aktuale urbane. Nga perspektiva që më shumë zona natyrore kanë një ndikim pozitiv mjedisor dhe në rastin e kësaj lloji qasjeje të shërbimeve komunale (menaxhimi i mbeturinave të ngurta, trajtimi i ujërave të zeza etj) të cilat kontribuojnë në cilësinë e mjedisit mund që të organizohen në mënyrë më efektive. Në anën tjetër, duke marrë parasysh situatën aktuale demografike (popullsia e re dhe në rritje) mungesa e zonave urbane shpesh mund të çojë në krijimin e vendbanimeve të paligjshme/paplanifikuara në zonat e rrezikuara. Fakti që nuk ka zona të caktuara industriale të cilat janë të pasqyruara në skenarin e koncentruar do të ketë ndikime pozitive mjedisore, por mund të çojë në situata kur në nevoja jetike për aktivitete industriale mund të vendoset pa procedura të duhura dhe të plota të planifikimit.

Skenari i integruar – ky skenar parashih sigurimin e zonës së vendbanimit në pjesën perëndimore të komunës, por është dukshëm më e vogël se ajo në skenarin linear dhe se skenari i integruar gjithashtu inkurajon dendësimin e zonave urbane aktuale ashtu siç është sugjeruar në skenarin e koncentruar. Kjo qasje është e mundshme për të përmbushur nevojat e komunës për zhvillimin e vendbanimeve pa pasur ndikim të madh në zonat natyrore. Zonat në pjesën juglindore të komunës janë të ruajtura për përdorim bujqësor, ashtu si në skenarët e tjerë. Ekzistojnë zona e pyllëzimit (zona C) dhe për zhvillimin e industrisë së bujqësisë, vreshtarisë, pemëtarisë dhe kultivimit të bimëve (zona D). Ana e fortë e skenarit të integruar është siguri i një korridorit të gjelbër përgjatë lumit, edhe pse nuk ofron ndonjë lidhje të veçantë në mes të zonave të tjera natyrore brenda komunës. Në mënyrë që ndikimet e mundshme të mjedisit të përqendrohen dhe të bëhet kombinimi i masave të mundshme të lehtësimit në zonën industriale konkretisht në atë të shënuar (zona D) është e vendosur së bashku me stacionin transit të mbeturinave të ngurta. PZHK-ja sugjeron që skenari i integruar të jetë një skenar i rekomanduar për përdorimin e tokës për komunën e Mamushës dhe që mund të vlerësohet një bilanc i arsyeshëm në mes të interesave mjedisore dhe ekonomike të gjetura me anë të këtij skenar.

Nga kapitujt e kornizës strategjike dhe hapësinore, pjesët përfundimtare për zbatimin e PZHK-së janë nxjerrë. Karakteri, forca, koha-shkalla dhe fushëveprimi i ndikimeve të mundshme mjedisore nga veprimet e parashikuara/veprimet janë të reflektuara në matricën e mjedisit (Aneksi 5). Matrica pasqyron që nuk ka projekte/veprime me ndikim të madh negativ mjedisor. Ndikim negativ i dobët/moderuar është vlerësuar se mund të ndodhë nëse projektet përfshijnë aktivitete të ndërtimit pasi që ka nevojë për përdorimin e resurseve (p.sh burimet minerale për materialet e ndërtimit). Nëse objektet ndërtohen duke pasur parasysh çështjet e qëndrueshmërisë dhe efikasitetit të energjisë, ndikimet afatgjata nuk mund të parashikohen. Shumica e projekteve/veprimeve kanë ndikim neutral ose ndikim të dobët pozitiv mjedisor, kjo e fundit është nënkuptuar për planifikim/programimin e aktiviteteve të ndryshme pasi që planifikimi në vetvete nuk shkakton kryerjen e përmirësimeve të planifikuara. Potenciali mjedisor (dhe ndikimet mjedisore të forta) duhet që të realizohen kur të bëhet kryerja e planeve/programeve. Kapitujt e zbatimit në mënyrë efektive adresojnë çështjet kryesore të mjedisit duke propozuar projekte përkatëse me ndikim të fortë pozitiv mjedisor për të përmirësuar cilësinë e jetesës dhe atë natyrale të Mamushës. Gjegjësisht, projekti i zgjerimit dhe rehabilitimit të rrjetit të kanalizimit, ndërtimi i impiantit për trajtimin e ujërave të zeza dhe themelimi i korridorit të gjelbër janë vlerësuar të kenë ndikimin më të fortë pozitiv mjedisor. Përveç projekteve specifike, përmbajtja dhe struktura e kapitujve të implementimit (duke përfshirë kornizën hapësinore) me tregues të qartë të kornizës kohore, financiare dhe organeve përgjegjëse ka të ngjarë që do të përmirësojë cilësinë e jetesës dhe kushtet natyrore të komunës pasi që dokumenti është i orientuar në praktikë dhe ofron bazë solide dhe të qëndrueshme për vendim-marrjet të mëtutjeshme.

8.1 VLERËSIMI I ALTERNATIVAVE MJEDISORE

Shqyrtimi i alternativave është një element thelbësor në procesin e VSM-së, në rastin e PZHK-së së Mamushës, dokumenti i planifikimit në vetvete përmban skenarë të ndryshëm të zhvillimit hapësinor, nga të cilët, skenari i preferuar (skenari i integruar) është identifikuar si më i përshtatshmi për zhvillimin e mëtejshëm të komunës. Në kuadër të procesit të VSM-së dhe raportit aktual të VSM-së të gjithë skenarët për zhvillim hapësinor të propozuar nga PZHK-ja janë analizuar më lartë, por përveç kësaj vëmendje e veçantë i u është kushtuar alternativave të mëposhtme mjedisore (të zgjedhura, identifikuar dhe të diskutuara gjatë fazës së studimit të VSM-së):

- Alternativa mos-bëj asgjë. Ndikimet socio-ekonomike dhe mjedisore do të analizohen në kontekstin e mos zbatimit të PZHK-së, aspektet pozitive dhe negative të gjendjes aktuale do të përshkruhen dhe analizohen, zhvillimet e mundshme të tendencave në të ardhmen pa ndërhyrje duhet të parashikohen.

- Alternativa e preferuar në PZHK (skenari i integruar), aspektet pozitive dhe negative të skenarit të integruar do të përshkruhen dhe analizohen, zhvillimet e mundshme të tendencave në të ardhmen do të parashikohen.
- Alternativa e kombinuar (elementet e skenarit të integruar dhe linear nga PZHK-ja, elementet shtesë), një alternativë e kombinuar me elemente nga skenari i integruar dhe linear i PZHK-së si dhe elemente të tjera shtesë (zonat mbrojtëse, zonat e përqendruara industriale).

Vlerësimi mjedisor i kapitujve të PZHK-së është kryer paralelisht me pjesën përbërëse të draft kapitujve të vlerësimit paraprak të skenarëve të PZHK-së e cila u zhvillua menjëherë pas hartimit të kornizës hapësinore.

Drafti i parë në kapitullin e zhvillimit hapësinor është sugjeruar që të përmirësohet sipas të të njëjtave karakteristika të cilat ishin përfshirë në përshkrimin e skenarit të tretë mjedisor.

Pasi që janë miratuar, pranuar dhe integruar në draftin e plotë, në PZHK nuk ka pasur dallime të mëdha në mes të skenarit të dytë dhe të tretë pasi që shumica e sugjerimeve të vlerësimit mjedisor janë përfshirë në mënyrë efektive në skenarin e preferuar në PZHK:

- Një zonë e përqendruar industriale (siç është në skenarin linear brenda tokës së NSH-ve me zonën e shmangies të pyllëzuar në mënyrën e duhur) ka të ngjarë që të kenë ndikim të duhur mjedisor nëse ato të dyja vendosen në mënyrë të ndarë. Zonat tampon (100m sipas kapitullit përshkruar) nga zonat natyrore/rezidenciale ose masa të tjera lehtësuese mund që të jenë krijuar në mënyrë më efektive dhe kosto për të siguruar infrastrukturën e nevojshme mund të ishte më e ulët;
- Lokacioni paraprak ose lokacionet alternative për stacion transit të mbeturinave të ngurra duhet që të sugjerohen në PZHK, pasi përzgjedhja e këtij vendi duhet që të jetë në përputhje me zhvillimet tjera hapësinore dhe duhet që të merret parasysh opinionimi publik, shëndeti dhe siguria, distanca e transportit, qasja, klima, drenazh dhe ekonomia. Një alternativë është sugjerimi i këtij lokacioni në zonën industriale pasi që prodhimi i mbeturinave (të rrezikshme) nga industria mund të parashikohet dhe çështjet e qasjes mund që të trajtohen së bashku;
- Lumenjtë Toplluha dhe Trrnja, janë të përdorur brenda një zone bujqësore e cila është e përdorur gjerësisht, prandaj rehabilitimit i lumenjve dhe krijimi i një pjese të korridorit të gjerbët përgjatë lumit Toplluha është paraparë në PZHK. Në mënyrë që të sigurohet një rritje më e madhe, sigurohet ruajtja e biodiversitetit (shtretërit e lumenjve kanë dëshmuar që të kenë potencial të lartë të biodiverzitetit, për shkak të shfaqjes së buzë-efektit) dhe lehtësimi i ndikimit bujqësor në zonën e shmangies përgjatë të gjithë shtretërve të lumenjve brenda Mamushës që është e gjerë sa 25 metra (përveç zonës së detyrueshme që kërkohet nga Ligji për Ujërat në Kosovë, Neni 47) nga kufiri i ujit mund të themelohet dhe pasqyrohet në hartën e skenarit;
- Kapitulli i energjisë adreson vetëm çështjen e energjisë elektrike, sugjerimet lidhur masave të efikasitetit së energjisë (sa i përket ngrohjes së shtëpive dhe po ashtu serave) duhet që të analizohet ose rekomandohen që të adresohen brenda PZHU-së;
- PZHK-ja lejon ndërtimin e ndërtesave të larta deri në tre kat në të gjitha njësitë e propozuara të planifikimit, dhe niveli minimal i dy kateve është përcaktuar për zonat A,B dhe C. Marrëveshja për zonat A, B, dhe C lejon dendësim efektiv dhe është në përputhje me trendët aktuale të vendbanimeve në zonën urbane në Mamushë. Pasi që zona D është një zonë e re e propozuar për vendbanim dhe e cila është e kufizuar me zona natyrore/bujqësore duhet që të merret parasysh një dendësi më e ulët e banimit (me lartësi prej 1-2 kate). Në këtë mënyrë një zonë e re e vendbanimit kryen funksionin e një zone transite në mes që qendrës urbane dhe zonës rurale dhe përfshin ndikim më të ulët në shërbimet mjedisore dhe në karakter të ndryshëm hapësinor urban ofron jetesë cilësore alternative/më të lartë. Kërkesat më specifike hapësinore për zonat urbane (kufizimet në lartësi, madhësia minimale e ngastrës së tokës, zonat jeshile etj) duhet që të adresohen brenda PZHU-së;
- Në të ardhmen përdorimi i kërkuar i zonave të NSH-ve duhet që të shënohet më qartë ose alternativat e sugjeruara duhet që të prioritizohen.

Ndikimet e mundshme të skenarit mos bëj asgjë: nën skenarin mos bëj asgjë i cili do të rezultonte në qoftë se nuk ka aktivitete strategjike të planifikuara, Mamusha do të mbajë karakteristikat e saj aktuale fizike, mjedisore dhe socio-ekonomike. Zhvillimi do të ishte i kufizuar dhe kryesisht i varur nga tregu. Investimet në të ardhmen nga Komuna e Mamushës dhe të tjerët (privatë, kombëtar, donatorë) do të mungonin nëse nuk ofrohet plani zhvillimor dhe roli i Komunës së Mamushës si një ndikues pro-aktiv në këtë zonë do të humbej. Miratimi i skenarit mos bëj asgjë do të thotë që Mamusha do të mbetet e nën shfrytëzuar me rritje të kufizuar fizike, sociale ose ekonomike. Ndikimet e tjera negative që ndërliidhen me zgjerimin e parregulluar të vendbanimit krijojnë bllokime në trafik, ndotje nga zhurma dhe

aksidente në trafik. Një masë e madhe e tokës së urbanizuar rezulton në humbjen e tokës bujqësore, rekreative dhe natyrore. Vendbanimi qendror do të vuajë nga rritja dhe zhvillimi i pa planifikuar. Në anën tjetër, gjendja socio-ekonomike dhe mjedisore e zonave rurale mund të përkeqësohet në mënyrë të konsiderueshme nëse sigurimi i shërbimeve publike dhe mundësive të punësimit ulet dhe se projektet e propozuara rreth qëndrueshmërisë nuk do të zbatohen. Pasi që në thelb PZHK-ja e Mamushës ka në shënjestër zgjidhjen e çështjeve aktuale mjedisore dhe nxitjen e zhvillimit të vazhdueshëm dhe qëndrueshëm dhe përfshin vetëm disa projekt-propozime në fushën e ndërtimit të cilat mund të (nëse nuk është planifikuar, përgatitur dhe zbatuar në mënyrë të arsyeshme) përfshijë disa ndikime mjedisore të dobëta dhe afat-shkurtra, skenari mos bëj asgjë nuk mund të konsiderohet si skenar i preferuar.

Alternativa e preferuar në PZHK (skenari i integruar) Në mënyrë që të përdoret infrastruktura ekzistuese dhe të përdoret toka në mënyrë racionale, koncepti inkurajon dendësimin aty ku është e mundur, gjithashtu ofron hapësirë për vendbanime të tjera në të ardhmen, ndërsa infrastruktura sociale dhe administrata do të mbeten në qendër të qytetit, përdorimi i përzier do të zhvillohet me zonën ekzistuese urbane në veçanti përgjatë rrugëve. UN-Habitat (2012) thekson se: „politikat për përdorim të përzier të tokës shkurtojnë distancën deri në punë. Transporti në qendra të punësimit, mund të jetë i kushtueshëm dhe mund të imponojë një taksë të rëndë për familjet që marrin paga minimale. Miratimi i standardeve të zonave të përziera ka për tendencë që të sjellë së bashku punët dhe shërbimet në mënyrë që të zvogëloj nevojën për të udhëtuar. Ky skenar përfshin densifikimin e vendbanimit aktual, sipas UN-Habitat (2012) „densiteti i lartë ndihmon për të arritur ekonomitë e shkallës ashtu si në infrastrukturë edhe në impiante të trajtimit të tilla si ato që merren me trajtimin e ujërave të zeza. Shpenzimet e ulëta për familje mund të kalojnë tek banorët dhe se ngarkesa e borxhit më të ulët ndihmon në sigurimin e stabilitetit fiskal. Densiteti më i lartë i mundëson një qyteti që të futë ngrohjen qendrore dhe sistemin e ftohjes, pasi që mund të i shërbejnë më shumë konsumatorëve.“. Koncepti rekomandon krijimin e zonave natyrore të shmangies në mes të zonave industriale dhe atyre të vendbanimeve, zona e shmangies përgjatë shtratit të lumit në mënyrë që të lehtësojë ndikimin e aktiviteteve bujqësore për biodiversitetin e lumit, si dhe trotuareve në mënyrë që të krijojë një lidhje në mes zonave të ndryshme të komunës. Po ashtu koncepti sugjeron lokacionin transit për mbeturinat e ngurta ose qendrën e riciklimit në një vend ku do të zhvillohet industria. Përparësi e skenarit është pyllëzimi si masë mbrojtëse nga erozioni, përdorimi racional i tokës përmes dendësimit, inkurajimi i përdorimit të mjeteve jo-motorike për transport si dhe rritja e mundësive për sigurimin e transportit publik. PZHK-ja thekson se ky është skenar i preferuar për shkak se themelon një bazë për zhvillimin hapësinor të mëtejshëm të komunës. Pasi që ky skenar brenda draftit final të PZHK-së tashmë është ndryshuar me karakteristika shtesë nga skenari i tretë mjedisor.

8.2 MASAT LEHTËSUESE

Objektivi dhe qëllimi i masave lehtësuese është shmangia ose ulja e ndikimit të mundshëm negativ në mjedis.

Zgjedhja e masave më të përshtatshme lehtësuese është një proces i vazhdueshëm gjatë tërë periudhës së zhvillimit dhe duhet të kryhet në bashkëpunim të ngushtë të të gjithë akterëve relevantë (vendimmarrësit, ekspertët, investitorët, banorët lokalë, OJQ-të). Masa e përshtatshme lehtësuese duhet të jetë më e mira në mesin e alternativave të mundshme dhe duhet t'i marrë parasysh edhe aspektet ekonomike.

Edhe pse gjatë fazës së vlerësimit nuk janë identifikuar ndikimet më të mëdha negative, ende ekziston nevoja për shmangien ose zvogëlimin e efekteve të mundshme negative që mund t'i kenë disa prej aktiviteteve të PZHK:

- gjatë planifikimit dhe krijimit të zonave të reja industriale, zgjerimit të vendbanimeve ose infrastrukturës ekzistonte nevoja për gjetjen e një bilanci në mes të interesit socio-ekonomik dhe mjedisor duke planifikuar korridore të gjelbëra, zona e shmangies, promovim dhe zbatim të zgjidhjeve të qëndrueshme të energjisë etj, përgjatë aktiviteteve zhvillimore një vlerë maksimale e zonave ekzistuese të gjelbra duhet që të ruhet, në Mamushë duhet që të i jepet vëmendje e veçantë zonave të pyllëzuara;

- menaxhimi i burimeve ekzistuese pyjore duhet që të jenë veçanërisht i qëndrueshëm për të siguruar biodiversitetin pyjor dhe përfitimet afat-gjata ekonomike të menaxhimit të qëndrueshëm pyjor;

- gjatë planifikimit dhe krijimit të objekteve rekreative, aktiviteteve të përshtatshme duhet që të zgjidhen në bazë të kapaciteteve të zonës; lëvizshmëria e vizitorëve duhet që të kanalizohet në mënyrë të përshtatshme (me rrugë për kalimtarë, vende për parkim, tualete, vende pushimi) në mënyrë që të rritet shfrytëzimi i peizazheve të vlefshme dhe zonave natyrore (d.m.th korridoret e lumenjve në Mamushë) të propozuara nga planet e menaxhimit.

- gjatë planifikimit dhe krijimit të zonave industriale ekziston nevoja për rezervimin e hapësirave sanitare dhe zonave të shmangies në mënyrë që të mos vendosen në një vend jo të përshtatshëm (niveli i lartë i zhurmës, ndërtesave masive, transportit intensiv) objektet industriale në afërsi të vendbanimeve dhe zonave me vlerë të lartë natyrore / piktoreske.
- gjatë planifikimit dhe krijimit të ndërtesave publike, parimet e efikasitetit të energjisë duhet që të zbatohen në mënyrë efektive për të siguruar ndërtimin e qëndrueshëm, si dhe mirëmbajtjen e mëtejshme. Përveç ndikimit pozitiv të drejtpërdrejtë nga sektori i qëndrueshëm i ndërtesave publike ka një rol shembullor për të nxitur ndërtimin efikas të energjisë dhe zgjidhjet e mirëmbajtjes për sektorin privat gjithashtu.

8.3 PËRFUNDIM

Procesi strategjik i vlerësimit mjedisor për Planin Zhvillimor të Komunës së Mamushës përfshinë një gamë të gjerë të qëllimeve nga (Objektivat e Zhvillimit të Mileniumit) për shumë vende (zgjerimi i vendbanimeve lokale, mbrojtja e tokës tradicionale bujqësore – përdorimi).

Megjithëse plani është planifikuar dhe do të zbatohet në nivel lokal, ky plan do të ketë pjesën e vet që do të kontribuojë në Kosovë, Evropë, dhe përpjekjet e botës për trajtimin e një sërë sfidash komplekse mjedisore të tilla si ndryshimi i klimës, humbja e biodiversitetit dhe ndotja. Autoritetet komunale të Mamushës së bashku me hartuesit e planit dhe palët e përfshira janë ballafaquar me këtë sfidë me sukses dhe dokumenti i përgatitur i planifikimit krijon një bazë të mirë për zhvillimin e mëtejshëm të qëndrueshëm që korrespondon edhe me planet dhe programet e nivelit të lartë. Duke qenë dokumenti i parë i planifikimit hapësinor për komunën e themeluar rishtas, i jep një drejtim për zhvillimet e mëtejshme të planifikimit hapësinor. Prandaj fakti që plani është bërë në mënyrë pjesëmarrëse dhe se ka një orientim shumë real dhe të zbatueshëm krijon një bazë të mirë për zbatimin e mëtejshëm efektiv të planit. Pasi që është e qartë nga vetë PZHK-ja dhe nga raporti aktual i VSM-së që situata aktuale ka nevojë për përmirësime ekonomike dhe mjedisore, potenciali zbatues është një karakteristik thelbësore e planit. Pjesët strategjike, hapësinore dhe zbatuese të dokumentit të planifikimit janë të bazuara në të dhënat e mbledhura (p.sh anketa familjare) dhe analiza adekuate. Çështjet e qëndrueshmërisë të cilat janë të përfshira si politika prioritare në strategjinë e zonës-objektivat, dispozitat zbatuese rrjedhin në përputhje me rrethanat.

Pasi që plani i zhvillimit është i drejtuar në përgjithësi në përmirësimin e situatës aktuale, ekonomike si dhe mjedisore, mund të arrihet në përfundim në përputhje me matricën e mjedisit, se zbatimi i këtij plani nuk do të përfshijë ndikime të rëndësishme negative mjedisore. Ky plan trajton në mënyrë adekuate sfidat kryesore mjedisore në Mamushë të tilla si: balancimi i përdorimit të tokës, problemet me bujqësi të qëndrueshme dhe të ndotjes. Në mënyrë që të zbatohet në mënyrë efektive zhvillimi në përputhje me parimet e qëndrueshme, raporti aktual i VSM-së propozon një serë objektivash mjedisore, treguesish si dhe qëllimet, të cilat janë të nxjerra nga PHZK-ja dhe janë në përputhje me parimet moderne të zhvillimit të qëndrueshëm dhe planet dhe programet e nivelit të lartë. Këto objektiva duhet që të zbatohen, monitorohen dhe korrigjohen (të gjetura si të mundshme dhe të nevojshme) paralelisht me PZHK-në aktuale.

Gjatë fazës së studimit të VSM-së aktuale është propozuar që tre skenarët mjedisor duhet që të vlerësohen dhe analizohen gjatë procesit të VSM-së. Pasi që procedura e planifikimit të VSM-së është kryer në mënyrë paralele, karakteristikat kryesore (sugjerimet për përmirësimin e gjendjes së mjedisit, masat lehtësuese) tashmë janë përfshirë në skenarin e preferuar brenda VSM-së. Prandaj skenari i PZHK-së është ri-vlerësuar në kuadër të raportit të VSM-së dhe është konstatuar që i plotëson kriteret e përfshira paraprakisht në alternativën e tretë të mjedisit. Prandaj mund të arrihet në përfundim që është në përputhje me parimet e qëndrueshmërisë në qoftë se skenari i preferuar i PZHK-së do të zbatohet së bashku me masat lehtësuese të propozuara dhe procesin e vazhdueshëm të monitorimit.

IX. MONITORIMI

Si pjesë e procesit të Vlerësimit Strategjik Mjedisor, masat e parapara për monitorimin e efektit të mundshëm të rëndësishëm të implementimit të PZHK-së së Mamushës janë përfshirë në raportin e VSM-së. Qëllimi kryesor i monitorimit të rregullt është identifikimi i efekteve të mundshme negative të implementimit të PZHK-së sa më herët që është e mundur si dhe nënkuptimi i mjeteve të nevojshme për të parandaluar dhe /ose zbutur ndikimet negative.

Qëllimi i sugjerimeve të monitorimit është që të ofrojë mbështetje për autoritetin përgjegjës (Komuna e Mamushës) për të vlerësuar ndryshimet në mjedisin natyror gjatë zbatimit të Planit Zhvillimor Komunal të Mamushës. Gjatë monitorimit, duhet që të ekzistojë mundësia për të gjetur synimet strategjike, dispozitat zbatuese etj të planit i cili ka shkaktuar rezultatet apo përmirësimet e pritura.

Një komponent thelbësor i monitorimit të VSM-së është që në mënyrë periodike të vëzhgojë progresin e arritjes së objektivave mjedisore, duke arritur caqet e përcaktuara. Një listë e tregueseve mjedisore dhe qëllimeve është dhënë në Kapitullin 6. Ato janë nxjerrë nga njohja e çështjeve ekzistuese mjedisore brenda zonës së Mamushës si dhe nga legjislacioni, udhëzimet dhe dokumentet e tjera relevante. Është sugjeruar që monitorimi do të kryhet në baza vjetore në takt me procesin e monitorimit të vetë PZHK-së së Mamushës.

Gjatë përgatitjes së raportit aktual të VSM-së, shumica e të dhënave sasiore të mjedisit (uji, ajri, cilësia e tokës etj) është e kufizuar për Kosovën në përgjithësi e gjithashtu edhe për zonën e Mamushës. Prandaj shumica e qëllimeve pasqyrojnë raportin e përmirësimit (në përqindje) të kushteve mjedisore si dhe procesit të monitorimit për arritjen e synimeve do të vlerësohet gjithashtu deri sa të themelohet sistemi i monitorimit. Është sugjeruar gjithashtu se gjatë procesit të monitorimit të qëndrueshëm dhe adekuat të tregueseve /objektivat të propozuar do të vlerësohen dhe do të korrigjohen nëse ekziston nevoja dhe/ose mundësia. Në qoftë se ndodh që rezultatet e monitorimit tregojnë përmbushjen e ndonjë objektivit, duhet që të diskutohet nëse ekziston nevoja dhe domosdoshmëria për ngritjen e qëllimit. Deri sa sistemi i monitorimit për grumbullimin e të dhënave mjedisore (ndotja e ujit etj) nuk është ngritur, monitorimi i disa nga objektivave mjedisore duhet të bëhet në bazë vlerësuese, duke vlerësuar shkallën e ndikimit të një projekti të caktuar (p.sh ndërtimi i objektit për trajtimin e ujërave të zeza) mbi mjedisin (cilësia e ujit).

Përveç monitorimit të objektivave specifike të mjedisit dhe qëllimeve duke matur treguesit e aspekteve mjedisore duhet që të merret parasysh ndërsa vlerësimi i procesit të implementimit të vetë planit. Kjo lejon identifikimin e ndikimeve reale mjedisore të projekteve të zbatuara dhe propozon masa lehtësuese shtesë të sugjerimeve për korrigjimin e planit nëse është e nevojshme. Vëmendje e veçantë duhet që ti kushtohet projekteve të zbatuara nëse matrica e vlerësimit në Aneksin 5 ka treguar që projekti ka pasur ndikim pozitiv ose negativ mjedisor. Në të dyja rastet niveli i ndikimit të projektit ose aktiviteteve të zbatuar duhet që të matet ose vlerësohet. Në rast se ka projekte të reja apo aktivitete shtesë në plan gjatë monitorimit të tij, perspektiva mjedisore dhe ndikimet e tjera duhet që të vlerësohen duke ndjekur shembullin e matricës së dhënë në raportin aktual.

X. REFERENCAT

Literatura:

Komisioni Evropian (2010). *Komunikatë nga Komisioni Evropa 2020. Një strategji për rritje të mençur, qëndrueshme, dhe gjithëpërfshirëse* COM(2010) 2020 përfundimtar. Bruksel.

[WWW dokument] URL: <http://eurlex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2010:2020:FIN:EN:PDF>

Udhëzimet DAC dhe Seria e Referencave „Aplikimi i Strategjive Vlerësuese Mjedisore“. Praktikë e mirë udhëzuese për zhvillimin e bashkëpunimit. OECD 2006

Dalal-Clayton, D., Sadler, B. (2005). *Vlerësimi Strategjik Mjedisor: libër i të dhënave dhe udhëzues rreth përvojës ndërkombëtare*. Earthscan, SHBA

Kammen, M. D., Mozafari, M dhe Prull, D. (2012). *Renewable & Appropriate Energy Laboratory Energy & Resources Group*, Universiteti i Kalifornisë, Një analizë e burimeve në dispozicion dhe kosto. Berkeley
[WWW document] URL: <http://coolclimate.berkeley.edu/sites/all/files/Kosovo20May2012.pdf>

Marsden, S. (2008). *Vlerësimi Strategjik Mjedisor në Ligjin Ndërkombëtar dhe Evropian*. Earthscan, SHBA

Ministria e Mjedisit dhe Planifikimit Hapësinor (2011). *Strategjia mbi Menaxhimin e Mbeturinave 2011-2020*. Prishtinë, 2011

Ministria e Mjedisit dhe Planifikimit Hapësinor, Departamenti i Mbrojtjes së Mjedisit (2011). *Strategjia dhe Plani i Veprimit për Biodiversitetin 2011 – 2020*. Prishtinë.

Nushi, L. (2011). *Përmirësimet për Sistemin e Planifikimit të Kosovës . Capstone Project*. Punimi i Masterit, AUK & RIT.
[WWW dokument] URL: https://ritdml.rit.edu/bitstream/handle/1850/13686/LuanNushi_CapstoneProject_Report_5-06-2011.pdf?sequence=6

Shkolla e Biznesit, Ekonomisë dhe Juridikut. Universiteti i Gothenburg. Departamenti i Ekonomisë Njësia e Ekonomisë Mjedisore. (2008). *Analizë e Mjedisit dhe Klimës në Kosovë* . [WWW document] URL: <http://www.sida.se/Global/Countries%20and%20regions/Europe%20incl.%20Central%20Asia/Kosovo/Environmental%20policy%20brief%20Kosovo.pdf>

Qendra Mjedisore Rajonale për Evropën Qendrore dhe Lindore, REC. (2000). *Analiza Strategjike Mjedisore e Kosovës*. Zyra e REC në Kosovë, Prishtinë. [WWW dokument] URL: <http://archive.rec.org/REC/Publications/CountryReports/Kosovo.PDF>

Therivel, R.; Wilson, E.; Thompson, S.; Heaney, D.dhe D. Pritchard (1992) . *Vlerësimi Strategjik Mjedisor*. Londër, Earthscan.

Tofaj, F., Gashi, L., Jaha, T., Toska, E., Bakija, D.(2010). *A është Juniku unik? Devising planning policy documents “in-house”* REAL CORP 2010 Proceedings/Tagungsband. [WWW dokument] URL: http://www.corp.at/archive/CORP2010_87.pdf

Komisioni Ekonomik i Kombeve të Bashkuara për Evropën. (2008) *Planifikimi Hapësinor. Instrumenti Kyç për Zhvillim dhe Qeverisje Efektive* [WWW dokument] URL: http://www.unece.org/fileadmin/DAM/hlm/documents/Publications/spatial_planning.e.pdf

Asambleja e Përgjithshme e Kombeve të Bashkuara (2000). *Deklarata e Mileniumit e Kombeve të Bashkuara*

[WWW dokument] URL: <http://www.un.org/millennium/declaration/ares552e.pdf>

UN-Habitat (2012). Planifikimi Urban për Udhëheqësit e Qytetit.

[WWW dokument] URL: <http://www.unhabitat.org/pmss/listItemDetails.aspx?publicationID=3385>

Banka Botërore (2012). *Analizë Mjedisore e Shtetit të Kosovës. Vlerësimi i Kostos nga Degradimi Mjedisor, Rishikimi Institucional dhe Shqyrtimi i Shpenzimeve Mjedisore Publike.*

[WWW dokument] URL: <http://siteresources.worldbank.org/INTKOSOVO/Resources/KosovoCEA.pdf>

Aktet Ligjore:

Parlamenti Evropian/Direktiva e Këshillit SEA. [WWW dokument] URL: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:32001L0042:EN:NOT>

Parlamenti Evropian/Direktiva e Këshillit të Habitatit 1992. [WWW dokument] URL: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:31992L0043:EN:NOT>

Parlamenti Evropian/Direktiva e Këshillit për Kornizën e Ujit 2000. [WWW dokument] URL: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:32000L0060:EN:NOT>

Konventa e UNECE Mbi Qasjen në Informacione, Pjesëmarrjen Publike në Vendim-marrje dhe Qasjen në Drejtësi në Çështjet Mjedisore (Konventa Aarhus), 1998. [WWW dokument] URL: <http://live.unece.org/fileadmin/DAM/env/pp/documents/cep43e.pdf>

Konventa UNECE për Vlerësimin e Ndikimit në Mjedis në një Kontekst Ndërkufitar (Konventa Espoo), 1991. [WWW dokument] URL: http://www.unece.org/env/eia/about/eia_text.html

Konventa UNECE mbi Vlerësimin Strategjik Mjedisor për Konventën për Vlerësimin e Ndikimit Mjedisor në Kontekst Ndërkufitar (Konventa Kiev), 2003. [WWW dokument] URL: http://www.unece.org/env/eia/about/sea_text.html

Ligji i Kosovës mbi Planifikimin Hapësinor. [WWW dokument] URL: http://www.kuvendikosoves.org/common/docs/ligjet/2003_14_en.pdf

Ligji i Kosovës mbi Vlerësimin Strategjik Mjedisor. [WWW dokument] URL: <http://www.kuvendikosoves.org/common/docs/ligjet/2010-230-eng.pdf>

XI. ANEKSET

- 1) RAPORTI I STUDIMIT PËR PZHK-në e MAMUSHËS
- 2) RISHIKIMI I LITERATURËS PËR PZHK-në e MAMUSHËS
- 3) METODOLOGJIA PËR PZHK-në e MAMUSHËS
- 4) LISTA E DOKUMENTEVE LEGJISLATIVE TË BE-së PËR CËSHTJET PËRKATËSE MBI MJEDISIN NË KOSOVË
- 5) MATRICA E MJEDISIT

